

Erik Geber, undervisningsråd

Läromedelssituationen i de finlandssvenska gymnasierna

En jämförande analys mellan finlandssvenska, finska och rikssvenska läroböcker

(Nätbilaga till rapporten *De svenska gymnasierna i Finland – en lägesanalys*. Utbildningsstyrelsen 2007 finns på www.edu.fi/svenska/gymnasiet.)

Inledning: Bakgrund och analysens utgångspunkter

1. Inhemska läroböcker

- 1.1 Modersmål och litteratur
- 1.2 Finska
- 1.3 Engelska
- 1.4 Övriga språk
- 1.5 Matematik
- 1.6 Naturvetenskaper
 - Biologi och geografi
 - Fysik och kemi
- 1.7 Humaniora och samhällsvetenskaper
 - Filosofi
 - Religion och livsåskådning
 - Historia och samhällslära
 - Psykologi
 - Hälsokunskap
- 1.8 Konst- och färdighetsämnen
 - Musik, bildkonst och idrott
- 1.9 Studiehandedning
- 1.10 Sammanfattning

2. Jämförelse med rikssvenska läroböcker

- 2.1 Svenska och litteratur
- 2.2 Historia
- 2.3 Religion
- 2.4 Samhällslära
- 2.5 Psykologi
- 2.6 Matematik
- 2.7 Fysik och kemi
- 2.8 Biologi
- 2.9 Geografi
- 2.10 Sammanfattning och praktiska slutsatser

3. Tillgången till elektroniska läromedel

LÄROMEDELSSITUATIONEN I DE FINLANDSSVENSKA GYMNASIERNA

Bakgrund och analysens utgångspunkter

Sedan godkännandeprocessen av läromedlen i Finland upphörde 1991 har de statliga skolmyndigheternas aktiva insats i läromedelsproduktionen minskat med hänvisning till att den handhas av privata förlag, trots att de självfallet är medvetna om läromedlens stora betydelse. Utbildningsstyrelsen har dock haft en egen produktion på sådana ämnesområden där marknaden är så begränsadbrgränsad, att de privata förlagen inte betraktar den som lönsam. Förlagen uppmuntras dock att ta ett ansvar också för små upplagor genom förlustgarantier. De senaste åren har staten både genom den s.k. virtualskolan inom ramen för projektet Kunskaps-Finland och genom budgetmomentet för läromedel med liten spridning investerat avsevärda summor i utvecklingen av elektroniska läromedel och hjälpmedel.

Den svenska läromedelsproduktionen har på grund av det höga utvecklingstempot och den begränsade marknaden råkat in i en särskilt utsatt situation när det gäller förmågan att producera adekvata och tidsenliga läromedel. Behoven accentueras alltid vid tillkomsten av nya läroplaner, beroende på hur mycket de enskilda ämneslärokurserna förändras. De olika aktörerna i svensk läromedelsproduktion i Finland har de senaste åren aktiverat sig gemensamt. Den inhemska förlagsföreningens representant satt för första gången med i Utbildningsstyrelsens styrgrupper för läroplansreformerna 2002–2004. Utbildningsstyrelsens linje för svenskspråkig utbildning ingick år 2005 ett avtal med de finlandssvenska fonderna om en gemensam stödpolitik gentemot förlagen. För detta ändamål har fondernas ledning, Utbildningsstyrelsens svenska enhet, kommunförbundet och representanter för länsstyrelserna hållit kontaktmöten, där såväl läromedelsfrågor som andra aktuella skolfrågor diskuterats. Den svenska enheten och dess tjänstemän har därtill träffats regelbundet hållit regelbundet och haft direktkontakt med kontakter förlagen för att diskutera läget och behoven i skolorna. Förlustgarantierna har gett Utbildningsstyrelsen en viss möjlighet att påverka utgivningstakten och valet av tyngdpunkter i produktionen.

Hösten 2006 inbjöd Utbildningsstyrelsen i samråd med det svenskfinska utbildningsrådet de finländska förlagens representanter till en läromedelskryssning till Stockholm, under vilken man på båten diskuterade särskilt den elektroniska utgivningen och på Finska ambassaden i Stockholm grannlandsbilderna i läroböckerna. Erik Geber presenterade en jämförelse (kap. 4.3) mellan de

finländska och de rikssvenska gymnasieböckerna och därtill Sverigebilderna i de finska läroböckerna i svenska, historia och geografi.

För gymnasiets del är *den svenska läroboksproduktionen i Finland synnerligen beroende av den finska*. Marknaden är liten och författar- och förlagsresurserna därtill begränsade, så resurser för en egen produktion finns egentligen bara i de läroämnen som är unika för de svenska skolorna (modersmålet och finska) samt i några andra som av kultur- och identitetsskäl anses viktiga eller råkar vara betjänta av tillräckligt kunniga och flitiga läromedelsförfattare. Sådana läroämnen har traditionellt varit historia, religion och musik, på den senaste tiden också livsåskådning och filosofi. I huvudsak måste dock nyutgivningen följa den finska. De finlandssvenska förlagen håller sig underrättade om de finska förlagens utgivningsplaner.

Det frågas ofta, särskilt på finskt håll, *varför inte de finlandssvenska skolorna i högre grad utnyttjar rikssvenska läromedel*. Även de svenska språkvårdarna i Finland brukar betona betydelsen för språkkänslan, vikten av att inte tappa kontakten till rikssvensk sakprosa. Den rikssvenska gymnasieskolans struktur inklusive ämneslärokursernas disposition, mål och centrala innehåll är emellertid så pass olik den finländska, att en användning av de rikssvenska läroböckerna som kursböcker för eleverna med några få undantag ställer sig svårt och i många fall omöjligt. Det numera kraftigt preciserade innehållet i de enskilda kurserna i Finland, särskilt i realämnena, gör det ännu svårare än tidigare att direkt använda de rikssvenska läroböckerna som kursböcker för våra elever. Trots detta är det viktigt att de finlandssvenska skolorna, ämneslärarna och eleverna har bättre kunskap om och tillgång till de rikssvenska (och varför inte även till övriga nordiska) läromedel. Utvecklingen av elektroniska läromedel och hjälpmedel accentuerar denna fråga. Innan vi undersöker den, skall vi emellertid analysera läget i Finland.

Analysens utgångspunkter

En analys av gymnasiets läromedelssituation bör beakta åtminstone tre utgångspunkter:

- 1) målen och det centrala innehållet för varje läroämne och för de övergripande temaområdena i läroplansgrunderna med särskild hänsyn till de senaste förändringarna, i detta fall 2003 i jämförelse med 1994, i viss mån också med 1985
- 2) utvecklingen på den finska läroboksmarknaden med tanke på de svenska abiturienternas jämställdhet i studentexamen, särskilt i de nya realämnesproven (fr.o.m. våren 2006) och i det nya provet i textkompetens i modersmålet (våren 2007), samt
- 3) ämnesområdenas och pedagogikens allmänna utveckling med tanke på läromedlens innehållsliga kvalitet och pedagogiska utformning.

I denna analys ligger huvudvikten vid utgångspunkterna 1 och 2, dvs. vid tillgången på inhemska läromedel för gymnasieutbildning på svenska i Finland. Läromedlens tidsenlighet och kvalitet skulle kräva en betydligt djupare analys; men denna skymtar fram i jämförelsen med läroplanerna och med de finska och rikssvenska läromedlen.

De nationella läroplansgrunderna för gymnasiet, som vid sidan av ämnesutvecklingen utgör den viktigaste utgångspunkten för läromedlen, förändrade läroplansgrunderna 2003 rätt kraftigt i två avseenden: a) läroämnets mål specificerades (också) per kurs och det centrala innehållet beskrevs i de flesta läroämnena betydligt mera detaljerat än 1994, också för de riksomfattande fördjupade kurserna, b) kurserna numrerades och bands till sitt innehåll så att bedömningen, kursvitsordet för en kurs, skall stå för samma kunskapsinnehåll i hela landet. Dessa preciseringar gör det numera svårt att glida ("flexa") mellan kurserna, att minska på dem eller alltför mycket gå utöver kursinnehållet. Riksläroplanen är en bindande norm; i den lokala läroplanen eller i en lärobok, som vill "sälja" bra, kan en lärar- eller författargrupp inte disponera om innehållet eller ens i alltallt för hög grad förskjuta lärostoffet över kursgränserna utan att kursbedömningen försvåras och den studerandes rättsskydd i betygsgivningen äventyras. Däremot kan en studerande nog välja att avlägga kurserna i annan ordning än den normala, om detta tillåts i den lokala läroplanen, och om det är praktiskt möjligt i läsordningen. Repetition och anknytningar framåt och bakåt i undervisningen är däremot självfallet fullt möjliga och även rekommendabla.

Tillgången på läromedel på finska och svenska i Finland är allmänt taget mycket bättre, enhetligare och mera uppdaterad än i många andra länder de nordiska grannländerna inbegripna. Detta beror dels på att läromedelsförlagen ända sedan 1985 i de detaljerade riksläroplanerna i Finland haft en säker innehållslig grund att stå på. Läroboksförsäljningen för gymnasiet utgör relativt viktig inkomstkälla för de stora finska läromedelsförlagen (Otava, WSOY, Tammi och Edita)) att de har varit måna om att följa med i läroplans- och ämnesutvecklingen, i vissa fall t.o.m. kunnat föregripa den. När innehållsstyrningen 1994 kraftigt minskade, utvecklade förlagen i stället mycket detaljerade kursboksserier och förnyade innehållet i dem, särskilt i vissa realämnen. När läroplansprocessen 2001–03 startade, kontaktade Utbildningsstyrelsen i ett tidigt skede i processen också förlagen direkt och informerade dem om de viktigaste kommande förändringarna. En särskild drivkraft i denna omgång har utgjort den länge förberedda realprovsreformen i studentexamen, som förutsätter att abiturienterna bättre än tidigare fördjuparfröjdjar sig i det eller de realämnen de tänker avlägga prov i.

De små finlandssvenska förlagen har i läroplansreformerna på grund av sina små resurser haft avsevärda svårigheter att hinna med i utvecklingen. Vid övergången till det kursutformade

gymnasiet 1985 (på försök från 1982) lyckades de dock rätt bra. Reformen var då mera genomgripande och dess innehåll hade förberetts i många år; den började redan i de stora läroplanskommissionerna 1976-79. Pendelsvängningen mot större lokal frihet 1994 tolkades emellertid av en del så, att det inte nödvändigtvis brådskade med en översyn av läromedlen. Samtidigt minskade lönsamheten på grund av att kommunerna under depressionsåren på 90-talet allt mera måste knappa in på nyanskaffning av läromedel. Detta ledde till att de finlandssvenska gymnasisterna ännu vid millennieskiftet i vissa läroämnen måste ty sig till läroböcker som var disponerade och skrivna utifrån grunderna 1985. Nu, när reformen från 2003 har kommit drygt halvvägs i gymnasierna, ser läget igen ljusare ut, vilket nedanstående analys närmare kommer att utvisa. I några läroämnen kommer den finlandssvenska produktionen dock ännu ett par år framöver att släpa efter. En eventuell förskjutning mot mera själv- och flerformsstudier i gymnasiet snarare accentuerar än minskar behovet av tidsenligt och tillräckligt utförligt tryckt material.

Läroämnenas kunskapsutveckling har kanske inte varit lika påfallande under det senaste decenniet (1995–2004) som under det föregående (1985–94), då en del av fördröjningarna på grund av grundskolereformen och osäkerheten visavi den därpå följande mellanstadiereformen måste tas igen. Behovet av djupare insikter i de vetenskapliga framstegframstegen är kanske tydligast i vissa realämnen som fått fler fördjupade kurser (t.ex. biologi och filosofi) eller där stoffet disponerats om (kemi) samt i de nya (utbrutna) läroämnen samhällslära och hälsokunskap. I modersmålet har, som vi kommer att se, den nya betoningen av litteraturen – läroämnet heter nu modersmål och litteratur – fått viktiga konsekvenser för läromedlen, men också i väl stadgade vetenskaper såsom i historia och fysik kan man skönja nya infallsvinklar.

I de främmande språken, där lärokursernas centrala innehåll fortfarande är mycket allmänt hållet, har i stället den alleuropeiska nivåskalan införts som en del av normen, vilket kan komma att inverka även på de otaliga läromedelsserierna i dem. Detta sker i synnerhet om den muntliga språkfärdigheten betonas så, som en arbetsgrupp i undervisningsministeriet planerat och i uppdrag åt Utbildningsstyrelsen i uppdrag att genomföra. De s.k. konst- och färdighetsämnen (bildkonst, musik, gymnastik och idrott) är inte i läroplansgrunderna lika kraftigt styrda som de traditionella läsämnen, men också i dem ställer bl.a. de s.k. gymnasiediplomen nya krav. I de små svenska gymnasierna måste konststuderande ofta hänvisas till självstudier för dem, särskilt i teaterkonst och huslig ekonomi, vilka inte ingår som självständiga läroämnen i gymnasiet. Mediekunskap har ett eget diplom, men inte informationsteknik. Det sistnämnda ämnet har införts som ett separat läroämne också i många svenska gymnasier, men läromedel utarbetade enkom för skolbruk finns inte, eftersom innehållet inte är nationellt föreskrivet.

1 Inhemska läroböcker

1.1 Modersmål och litteratur

Lärokursen i modersmål och litteratur (svenska) ändrades ganska kraftigt i läroplansgrunderna 2003, bl.a. så, att förmågan att läsa och analysera texter nu betonas genomgående – i den svenska lärokursen nämns ordet text i varje rubrik – och så att litteraturen i enlighet med lärokursens nya namn lyfts fram (ännu) mera än tidigare. De finlandssvenska och nordiska elementen fördelades i den svenska lärokursen på två kurser. De fördjupade kurserna handlar för båda språkgrupperna nu om muntlig kommunikation, om fördjupad skriv- och textkompetens och om djupare litteraturanalys.

I de finska gymnasierna har man länge haft tillgång till utförliga, separata läroböcker för varje kurs. De svenska gymnasisterna har länge fått nöja sig med en huvudbok, (*Nya Samspråk*, kompletterad med litteraturantologier och en skild lärobok för kursen Textens makt *Språk och påverkan* (Grönholm & Uggla) från 1991. Hösten 2005 utkom Nya samspråk i reviderad form under namnet *Språkets värld* (Söderströms), som bättre än hittills tar hänsyn till lärokursens viktigaste ämnesområden eller teman. Ett knappt år senare, i juni 2006, utkom på Söderströms dess litterära komplement, den nya litteraturhandboken *Bokskogen* (Söderströms 2006), som är skriven och sammanställd av finlandssvenska modersmållärare. Den har i pressen, inte utan fog, karakteriserats som en kulturgärning och den kommer säkert länge att utgöra en hörnsten i litteraturundervisningen i de svenska gymnasierna i Finland.

Ett väsentligt tillskott utgör även *Språkhandboken* av Chris Silverström på Schildts (2006), som enligt underrubriken innehåller skrivråd med övningar. Den är i själva verket en koncis och lättfattlig språk(vårds)guide, som annorlunda än traditionella språkguide går från de stora helheterna (textgenrer och disposition) till detaljerna (ord, genus, böjning och rättskrivning). Som erfaren översättare och språkgranskare gör författaren också vissa viktiga jämförelser med finskan, t.ex. angående ordföljden, svenskans motsvarigheter till finskans genitiv, och vissa finska inflytelser på ordförrådet i finlandssvenskan.. Ett kapitel om fennismer finns även i *Språkets värld*.

För de finska gymnasierna har de tidigare långa kursboksserierna i modersmålet har nu ersatts av omfattningsrika allsidiga handböcker: *Äidinkieli ja kirjallisuus, käsikirja* (ÄKK) (WSOY 2005, 507 s.), *Äidinkielen ja kirjallisuuden LÄHDE*, Edita 2005, 567 s. och *Kivijalka, äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirja* (KJ), Tammi 2004, 293 s.), vilka åtföljs av särskilda kurshäften (övningshäften). En noggrannare analys

och en jämförelse av dem med de finlandssvensk och rikssvenska ingår i en nätbilaga. Allmänt kan sägas att de är ganska olika varandra, sannolikt avspeglade författarnas intresseområden. WSOY:s handbok är mera inriktad på allmän språkkännedom och textanalys, medan Kivijalka innehåller ett avsnitt systematisk litteraturhistoria. Just beträffande textanalysen och argumentationsförmåga förefaller de finska läroböckerna att vara mera vetenskapligt inriktade och tyngre än de svenska.

En gemensam brist i de ovan nämnda finska och svenska basläromedlen i modersmålet är avsaknaden av ett ordentligt avsnitt om datorbaserade texter (hypertexter), tele- och internetkommunikation, trots att läroplanen inte speciellt anbefaller dem annat än under det allmänna temaområdet Media och kommunikation. ÄKK innehåller bara ett par sidor om textmeddelanden, Lähde, Kivijalka och Språkets värld ingenting alls. Ändå är det över dessa medier som ungdomarna i gemen mest umgås. Det finns skäl att misstänka att den nya vårdslöshet och fragmentisering av tal, text och tanke hos många ungdomar som lärarna klagat på kan ha ett samband med språkbruket i dem. Situationen har nu i dettas avseende förbättrats på finska tack vare den nya handboken *Viestinnän käsikirja*.

1.2 Finska

I det andra inhemska språket finska befinner sig eleverna och lärarna i de finlandssvenska gymnasierna såtillvida nu i en betydligt bättre situation än äldre generationer att de kan välja mellan två relativt nya läroboksserier: *Kasvotusten* på Schildts och *Sukella suomen teksteihin ja kielioppiin* på Söderströms förlag. Vardera tillkom på basis av 1994 års läroplansgrunder, men också den gamla serien *Tiedot talteen* (1977–), som omarbetades enligt läroplansgrunderna 1985, finns ännu till salu. Båda de nya serierna beaktade redan under pågående arbete beakta vissa förändringar i de senare kurserna i de nya läroplansgrunderna (2003). Av *Kasvotusten* har också kurs 1 och 2 reviderats enligt de nya grunderna.

Huvudproblemet med läroböckerna i finska för de finlandssvenska skolorna på alla nivåer är att de förväntas tillfredställa ett osedvanligt brett register av förkunskaper och behov, alltifrån finska och fullständigt tvåspråkiga elever på språköarna och i huvudstadsregionen till svenskösterbottniska landsbygdselever med ytterst ringa kontakt till finskan eller till enstaka invandrarelever med en helt annan språk- och kulturbakgrund. Texterna tenderar lätt att bli för långa och svåra för helt enspråkigt svenska studerande med svaga förkunskaper, samtidigt som grammatik, övningar och eventuellt bredvidläsningsmaterial inte är tillfyllest för de tvåspråkigas behov. För de enspråkigt svenska eleverna saknas det lättare dialoger för alldagliga situationer, som skulle stimulera till muntlig träning.

Svårigheten att med ett generellt läromedel tillfredsställa alla behov och smakriktningar i finskundervisningen ser man av att energiska finklärare mer eller mindre i privat regi utarbetat *egna duplikat*, som vunnit spridning även utanför den egna skolan. Därtill finns det en stor och brokig mängd av *läroböcker i finska som andraspråk eller främmande språk* för så gott som alla tänkbara kategorier av invandrare och utlänningar. Dessa har tidvis kommit till användning även i finskundervisningen i de svenska skolorna. T.ex. i Ålands lyceum används nu en av dessa serier i tillämpliga delar för undervisningen i B-finska, en lösning som kan bli aktuell även i de övriga finlandssvenska gymnasier, om den medellånga lärokursen vinner terräng och ett eget läromedel för dess behov inte kan uppbringas. Över läromedlen i finska som främmande språk finns det en särskild bibliografi i Jyväskylä universitets publikationsserie för tillämpad språkforskning.

Ett annat problem med läroböckerna i finska är att de i jämförelse med läroböckerna i främmande språk saknar direkt anslutet av-material, t.ex. hörförståelseövningar, bild- eller filmserier samt bredvidläsningsmaterial, som redan genom sin existens skulle göra både läromedlen och undervisningen mångsidigare och mera levande. Utbildningsstyrelsen utgav 2005 i anslutning till teve/video-serien *4 x suomeksi* ett digert övningsmaterial, och det finns en liknande, mycket längre teveserie, benämnd *Supisuomea ('Purifinska')*, för invandrare. För att dylika skall bli tillräckligt lockande borde de integreras med läromedlen och lärarna få instruktioner i användningen av dem. Det borde också vara möjligt för eleverna att köpa materialen för självstudier. Fullt tillgängligt och i vissa avseenden lämpligt även för gymnasister är det omfattande film- och aletnätmaterielet *Homma hanskassa*, som Utbildningsstyrelsen låtit utarbeta för yrkesundervisningens behov.

Behovet av en ny sammanfattande grammatik, som förekommer i andra språk, har i viss mån tillgodosetts genom den trevligt redigerade, guiden Lunttikirja. Därtill skulle det behövas mera koncisa och väl riktade övningar på svåra punkter i grammatiken, t.ex. självinstruerande material på nätet av den typ som Utbildningsstyrelsen och rundradion redan har på sina hemsidor.

Sammantagna lider alltså läromedlen i finska av en viss brist på adekvasi för olika målgrupper och i jämförelse med läromedlen främmande språk av brist på ljud- och filmmaterial, samtidigt som det finns en uppsjö av material i finska som främmande språk för invandrare. Dessa olika behov tycks vara svåra att samordna, dels därför intressegrupperna och också förlagen av kulturella och historiska skäl inte har mycket samröre med varandra.

1.3 Engelska

De finlandssvenska gymnasisterna har också i engelska i över ett decennium kunna välja mellan två läroboksserier i engelska för gymnasiet, Söderströms *Action*, numera *English Update* (Weilin&Göös och

Söderström), och Schildts *Gyys 'n Gals*. Vartdera utgår från ett finskt original, som nu har ersatts av nyare läromedel på finska. När en finsk lärobok i främmande språk tas över till de svenska skolorna, uppstår det åtminstone tre frågor: (1) Är den svenska upplagan mera än en översättning, dvs. har översättarna försökt beakta skillnaderna i den språkliga (och kulturella) utgångsläget, (2) har de svenska gymnasisterna tillgång till hörförståelseövningar och annat tilläggsmaterial utan att behöva kunna finska, samt (3) går de svenska eleverna p.g.a. en eventuell förkortning eller bearbetning miste om något väsentligt.

Åtminstone av den första delen i *English Update* att döma har inte den svenska bearbetaren (Harriet Lindroth) föresatt sig att ge läromedlet någon särskilt finlandssvensk prägel. Den finska förlagan är så genomsyrad av brittisk kultur att det skulle vara både svårt och onaturligt att klistra in finlandssvenska aspekter. I alla väsentliga hänseenden, dvs. visavi huvudtexterna och därtill hörande illustrationer och övningar, är den finska och svenska upplagan nästan förvillande lika varandra. En skillnad i dispositionen uppstår av att de skriftliga övningarna i den finska upplagan samlats i ett särskilt avsnitt, medan de i den svenska ströts in i anslutning till texterna. En större skillnad består i att en grupp särskilda grammatikövningar (checkpoints) utelämnats ur den svenska upplagan, likaså en minigrammatik på 20 sidor. En kort grammatik är behändig att ha i en lärobok, men uteslutningen ur den svenska editionen kan försvaras med att sådana finns att tillgå också på annat håll, t.ex. i parlörer. Svaret på den tredje frågan måste alltså, trots utgången av minigrammatiken och kontrolluppgifterna, bli nej. Det som utelämnats kan lätt ersättas i undervisningen.

Svaret på den andra frågan torde vara ja. Det bör inte vara svårt att använda ljudmaterialet i klassundervisning, fastän någon anmälning yttras på finska. En annan sak är sedan i vilken utsträckning eleverna kan skaffa det och lyssna på det också hemma, vilket är det enda riktigt effektiva sättet att träna hörförståelse och lära sig en autentisk accent. De nyaste finska läromedlen i engelska åtföljs av en interfolierad CD-skiva som innehåller både hörförståelseövningar och annat tilläggsmaterial. I mindre bekanta språk, t.ex. i franska och ryska, skulle avsaknaden avsaknande av ljudmaterial med svenskasvenska instruktioner vara en stor brist, men i engelskan är detta praktiska handikapp mindre, eftersom engelskan idag är så vanlig medie- och datorvärlden.

Sammanfattningsvis kan man säga att fördelarna i ekonomi, layout och rikedom av att ta över och låta översätta och med lätt hand bearbeta ett finskt material i engelska är så stora, att de brister som i kontrastivt eller kulturellt hänseende eventuellt kan uppdragas klart uppvägs. I rikssvenska läromedel i engelska, skulle man förutom på skillnaderna i läroplanen stöta på ännu större olikheter i kultur, kravnivå och undervisningstraditioner. Den frågan diskuteras närmare i kapitlet om tillgången på användbara rikssvenska gymnasieläromedel överhuvudtaget.

1.4 Övriga språk

I de s.k. korta språken är läromedelssituationen ur finlandssvensk synvinkel besvärligare på grund av vissa förändringar i lärokurserna besvärligare än i de långa. De enskilda kurserna för den som börjar på årkurserna 7–9 grundskolan (B2) och den som börjar i gymnasietgymnasiet (B3) bildar visserligen en trappa, men stegen sammanfaller bara för sex kursers del. Nybörjarna i gymnasiet måste undervisas skilt i de två första kurserna, och de två sista kurserna för dem som börjat med språket från grundskolan går självfallet utöver B3-lärokursen. Samtidigt visar ny statistik att antalet elever som överhuvudtaget väljer att studera fler än ett främmande språk (engelska) även i de svenska gymnasierna i Finland blir allt färre – antalet har nästan halverats på fem år – vilket gör att läromedelsproduktionen i dem blir allt olönsammare.

I **tyska** är situationen så tillvida ännu överkomlig att Otavas relativt nya serie *Deutsch Aktuell* (2000–), som är avsedd för den lärokurs som börjat i åk 8 i grundskolan (B2) och bygger på 1994 års läroplan, i sin helhet är översatt och bearbetad till svenska. Problemet med den serien är emellertid att särskilt de två sista delarna i serien i och med tillägget av två nya kurser (kurs 7 och 8) i de nya läroplansgrunderna har blivit föråldrade; de motsvarar i stort sett bara kurs 6 i de gamla. Detta gäller också den finska upplagan. Man får gå ända till kursböckerna 6 och 7 i Editas serie *Weitere Wege* för A-tyska för att finna det erforderliga textinnehållet (natur, miljö och populärvetenskap) för de två sista kurserna i B-tyska. Texterna i *Weitere Wege* överskrider den föreskrivna nivån för läsförståelse på den alleuropeiska språkskalan (A2.2 eller högst B.1.1), men de kanske ändå kan läsas av de svenska abiturienterna. Vi kan inte här, på samma sätt som i engelska, gå djupare in på i vilken mån grammatiken och övningarna i den bearbetade svenska upplagan av *Deutsch Aktuell* beaktar de svenskspråkiga studerandes modersmål och bättre utgångsläge.

För den lärokurs i tyska som börjar i gymnasiet (B3) har Söderströms påbörjat en ny serie *Kurz und Gut* (2004–) utifrån Otavas motsvarande böcker (2003). Åtminstone i de tre första kurserna, som nu föreligger också på svenska, verkar angreppssättet betydligt lättare och också modernare än i den gamla *Neue Adresse*. Hela den finska serien är redan färdig, varför det gäller att iaktta innehållet och kravnivån i de högsta kurserna i den, om man startat med *Deutsch Aktuell*. Också för B2-tyskan hade det funnits modernare alternativ än *Neue Adresse*, t.ex. WSOY:s *Gute Idee!* (2004-) och Tammiss *Antenne* (2005-), men det är inte sagt att bristerna för de högsta kursernas del därmed skulle ha kunnat lösas.

Det finns även i de svenska gymnasierna, bl.a. i Helsingfors, Esbo, Åbo och Vasa, några elevgrupper som börjat sina studier i tyska redan på lågstadiet som A1- eller A2-språk. Dessa skulle vara i behov av en fortsättning också i gymnasiet, åtminstone en översättning av ordlistorna och

grammatiken i de finska läroböckerna. Tillsvidare har emellertid inte Utbildningsstyrelsen, som här troligtvis skulle vara tvungen att stå för produktionen, kunnat ta det steget för gymnasiet del. Det skulle nu brådska med detta arbete, för att inte den (nya) långa tyskan, som med stor möda kom till stånd på 1980- och 90-talet också i de svenska grundskolorna, skall tyna bort.

I kort **franska**, som de flesta svenska gymnasister påbörjar först i gymnasiet som B3-språk, finns det på svenska bara en adekvat svensk serie, *Sur le vif* (Otava 1994 – Schildts 1999–). Ett problem med denna, som till innehållet är relativt mångsidig och krävande, är att de tre sista delarna (3A - 3C) inte är översatta till svenska. I en utredning av tillgången på läromedel i språk för finlandssvenska studerande på alla nivåer som Utbildningsstyrelsen lät göra i KIMMOKE-projektet 1998–99, föreslog utredarna för gymnasiet den då nya serien *Pont Neuf* etc. (1994–) på Tammi. Inte heller den serien skulle ha fyllt den tidigare nämnda luckan i slutet av kursserien. För detta ändamål har UBS därför nyligen låtit utarbeta ett självständigt elektroniskt läromedel för kurs 7 och 8 i franska som material för distans- eller flerformsstudier.

Andra främmande språk än tyska och franska har aldrig haft någon stor plats i de finlandssvenska gymnasierna. I **ryska** var lärobokssituationen under 1980-talet dock ganska god därför att man då kunde nyttiggöra både det finska och risksvenska utbudet. T.ex. den populära serien *Posjaluista* (den med Heikki Kinnunen i filmrollen) togs över till Sverige och utgavs i Finland även av Schildts, trots att antalet studerande var mycket litet. Därtill fanns det ett par äldre didaktiskt väl utformade rikssvenska serier, t.ex. *Troiika* på Esselte, som salufördes i Finland av Söderströms. Sedan 1990 har innehållet i de gamla läromedlen i ryska dock föråldrats.

Situationen i ryska är nu den att den mest gynnade serien på finska förefaller att bli *Mozsbnna?* ('Får jag lov?'). Denna översätts stegvis till svenska på förlaget Liber i Sverige. Kurs 1–3 har utkommit våren 2006 och Schildts har beslutat saluföra den. UBS har låtit utarbeta en serie distanskurser på svenska på basis av denna. Därutöver finns det finska läroböcker och teveprogram i ryska med inriktning på handel, vilka vid behov kan utnyttjas som stöd eller bredvidläsning.

Intresset för **spanskan** har under de senaste åren ökat markant i skolorna i Finland, också i de svenska gymnasierna. Skribenterna i studentexamen har på några år ökat från ca 200 till över 800 i kort spanska i hela landet, i de svenska till ca 50. Till och med lång spanska har införts i några finska gymnasier. När spanskan på 1990-talet började vinna terräng var läromedelsläget ganska gott tack vare serien *Este País* (Gummerus 1994), som sändes i teve och utgavs parallellt av Sveriges Radio. Denna serie har nu av någon anledning försvunnit från marknaden. Spansklärarna rekommenderar i stället den betydligt ambitiösare serien *Mucho gusto* (Otava 2001), som i sin tur övertagits till Finland från Sverige (Bonniers 1999). Utbildningsstyrelsen har på basis av den startat liknande distanskursproduktion som i ryska. För **lång spanska** finns det inget lämpligt läromedel på svenska, inte heller i Sverige. Det är

dock osannolikt att någon finlandssvensk grundskola skulle ta in lång spanska i sitt program vid sidan av finska och engelska eller tyska.

För **italienska**, som sporadiskt förekommit som B2- eller B3-språk också i några svenska skolor, finns det inget läromedel på svenska som skulle vara anpassat till de finländska lärokurserna, utan man blir tvungen att ty sig något rikssvenskt. **Portugisiska**, som sedan gammalt också finns på repertoaren i studentexamen, studeras inte alls i svenska skolor. Klassisk grekiska som i forna tider var ett viktigt språk i läroverken, försvann redan på 1970-talet från både de finska och de svenska gymnasierna.

Latinet har däremot de senaste åren upplevt en liten renässans. För den kortare lärokursen som börjar i gymnasiet finns det ett trevligt, ursprungligen holländskt, läromedel *Via Nova* som har importerats till Sverige (Bonnières 1990) och översatts också till finska (WSOY 1994). Det bär underrubriken *En guide i latin och romersk kultur* och följer därför väl intensionerna läroplansgrunderna, men det står tyvärr ganska långt från innehållet i studentskrivningarna, där stommen fortfarande utgörs av en historisk-anekdotisk text i *Exercitia Latinas* anda och en del av uppgifterna är mycket inriktade på grammatik. Det sistnämnda gäller i ännu högre grad den längre lärokursen i latin som numera börjar i åk 7. På finskt håll används för dess behov numera *Clavis Latina* (Utbildningsstyrelsen). Den serien är inte översatt till svenska, och det finns de facto bara en handfull svenska elever (i Svenska normallyceum), som i den grundläggande utbildningen vågat hänge sig åt det långa klassiska latinet.

1.5 Matematik

Bristen på en fullständig, adekvat läroboksserie på svenska i **lång matematik** har i över tio år varit ett påfallande problem för de finlandssvenska gymnasierna. Efter läroplansreformen 1985 lyckades Schildts ganska snabbt få fram de nu utgångna serierna *Gymnasiematematik F* och *Gymnasiematematik A*. Emedan Söderströms fortsatte med den gamla serien *Axel*, var därför läget ända fram till hösten 1995, då läroplansgrunderna av år 1994 togs i bruk, någorlunda tillfredsställande. Editum (Schildts) påbörjade därefter (1994) produktionen av en ny serie utifrån WSOY-koncernens *Matematiikan taito*, men av olika anledningar dröjde det ända till 2001 innan den sista boken i serien (Integralkalkyl) var tryckt. Då saknades ännu de fördjupade kurserna (3). Eftersom dessa enligt läroplansgrunderna 1994 kunde vara gemensamma med den korta matematiken, utgav Söderströms (2001–02) böckerna *Analys* (en fördjupad kurs i integral- och differentialkalkyl), *Numerisk matematik* (handlar bl.a. om användning av räknare, algoritmer, approximation, iterering och differentialekvationer) samt *Logik och talteori*, vilka delvis ännu är användbara (se nedan).

I de nya läroplansgrunderna av år 2003 har det centrala innehållet i lång matematik disponerats om så pass kraftigt och i viss mån lättas upp så att en omarbetning också av läroböckerna blivit nödvändig. Schildts har utifrån Tammis nya serie *Pyramidi* börjat utse serien *Ellips*. Den har nu, våren 2007 kommit fram till del 5 (vektorer); men på finska föreligger redan sju kurser. På samma stadium befinner sig de konkurrerande finska serierna *Laudatur* på Otava och *Matematiikan taito* på WSOY. Den svenska serien ligger alltså ungefär ett år efter de finska, vilket är förståeligt men ställer de studerande som följer de nya lärokurserna och tänker avlägga provet i lång matematik våren 2008 i en opraktisk situation, därför att innehållet just i de sista kursernas disponerats om. Kravnivån har dock inte höjts, snarare tvärtom. De fördjupade kurserna i lång matematik kräver denna gång mindre omarbetning, eftersom kurserna 11 och 12 i stort sett bibehållits och de mest krävande frågorna i differential- och integralkalkyl hänskjutits från de obligatoriska kurserna till den tredje fördjupade kursen. Söderströms böcker för de gamla kurserna 11 och 13 finns fortfarande i lager. Schildts följer Tammis exempel och ger ut de fördjupade kurserna innan man översätter de sista obligatoriska.

I **kort matematik** har det varit lättare för de finlandssvenska förlagen att hålla sig ajour med utvecklingen. Söderströms lyckades i senaste omgång på två år (1994–1996) få fram en fullständig ny serie *Kort matematik* på svenska utifrån WSOY:s *Lyhyt matikka* (1994), samt ett par år senare (1998) med Henrik Nyman som översättare i samma serie en fördjupad kurs i statistik och sannolikhetskalkyl. Söderströms har dessutom utgett Nymans egna kompendium *Ekonomisk matematik*, som nu (2006) förnyats.

De fördjupade kurserna i kort matematik innehåller den ändringen att den andra kursen i statistik och sannolikhetslära har utgått och ersatts med en ny kurs om *trigonometri och vektorer* som underlag för fortsatta tekniska studier. Åtminstone för den kursen måste alltså en ny lärobok göras också på svenska. Den gamla läroboken på Schildts förlag för lång matematik om dessa frågor är troligen för svår för dem som studerar enligt den korta lärokurser. Av *Kort matematik* föreligger nu tre omarbetade böcker på svenska, medan de finska serierna hunnit fram till kurs 5 och till en fördjupad kurs. Situationen i kort matematik är alltså tekniskt sett denna sett ganska likartad den i lång matematik. Innehållet i lång matematik har emellertid förändrats mera och det skulle därför vara viktigare att så fort som möjligt få också de sista kurserna i den översatta.

Eftersom läget på svenska både i lång och kort matematik nu, våren 2007, är betydligt ljusare än efter senaste reform (åren efter 1994), görs här ingen jämförelse i detalj av innehållet i de finska serier som förlagen valt att översätta i jämförelse med de andra. Däremot företas i följande kapitel en liten jämförelse med dispositionen och framställningssättet i de rikssvenska läromedlen, emedan

det ligger nära till hands att de finlandssvenska matematiklärarna i gymnasiet sneglar på dem, åtminstone tills de nya finländska serierna är helt klara och översatta.

En brist i läromedlen i matematik med tanke på de svenska gymnasisterna måste ännu noteras. De stora finska förlagen (WSOY och Otava) har varit måna om att också utge **repetitionsböcker** samt uppdaterade och kommenterade samlingar av **studentexamensuppgifterna** från och med 1995. Sådana finns inte på svenska, kanske i hopp om att lärarna ändå samlar på dem. Så är kanske fallet, men det är långt mera praktiskt att ha dem utgivna och kommenterade med lösningar inom samma pärmar. Detsamma gäller fysiken, där den långvariga studentexamensmedlemmen i ämnet, Erkki Arminen, tillsammans med Ingmar Forsblom nyligen (2006) låtit publicerat motsvarande samling på finska. *MAOL:s tabeller*, som är ett nödvändigt redskap, har däremot regelbundet uppdaterats också på svenska.

1.6 Naturvetenskaper

Biologi och geografi

Biologi och geografi hör till de läroämnen som har fått ett mycket mera specificerat och även modernare innehåll i de nya läroplansgrunderna 2003. Lärostoffet i de två första kurserna i **biologi** stuvades om, och de fördjupade kurserna moderniserades och kompletterades med en femte kurs om bioteknologi. Båda de finlandssvenska förlagen har noterat detta. Schildts håller på att förnya sin serie *Skolans biologi*. Otava har redan hunnit ge hela den finska serien *Koulun biologia*, också kurs 5, och Schildts har också hunnit ge ut fyra delar på svenska. WSOY lanserar en ny serie *Bios*, av vilken Söderströms hunnit ge ut två delar, *Organismernas värld* (2005) och *Cellen och ärftligheten* (2006). Det brådskar med de återstående delarna på grund av ämnesrealen och särskilt med de fördjupade kurserna, som berör så pass dynamiska och viktiga områden som miljö, anatomi och biologins tillämpningar.

I geografi, som är ett populärt ämne både i skolorna och i studentexamen, finns det på finska redan nästan alla delar färdiga i tre konkurrerande serier: *Lukion maantiede* på Otava, *Globus* på WSOY, och *GE* på Tammi. Schildts har övergått till den förstnämnda under namnet *Gymnasiegeografi*, eftersom den äldre *GEO*, som WSOY hade övertagit av Weilin & Göös, lades ner. Av *Gymnasiegeografi* har nyligen också den sista delen om regiongeografi utkommit. Söderströms har i stället stannat för WSOY:s nya *Globus*-serie och av den hunnit ge de ut två obligatoriska kurserna. På finska är de obligatoriska kurserna 1 och 2 i denna serie förenade i en bok, men enligt Schildts vinner en sådan upplaga på svenska inte

understöd bland lärarna. Tammis nya serie *GE* är något tunnare och mindre påkostad än de övriga, men kommer knappast för den skull att locka de svenska förlagen.

I och med Schildts utgåva av *Gymnasiegeografi 4* har nu också de finlandssvenska gymnasierna fått tillgång till ett kursanpassat GIS-system. I Sverige finns det en lärobok i ämnet, och det torde också på nätet finnas databaser som man kan köpa licens till och eventuellt ladda ner. På tal om övningsmaterial åtföljs Otavas serie av viktiga *övningshäften*, som inte översatts. De borde ges ut också på svenska.

Fysik och kemi

I **fysik** lyckades den finlandssvenska läroboksproduktionen i den förra omgången följa utvecklingen något bättre än i lång matematik. De gamla serierna *Fysik för gymnasiet* (1982 –) med Rolf Qvickström som huvudförfattare och den rikssvenska *Gymnasiefysik* på Söderströms, som Editum (Schildts) hade låtit bearbeta, ersattes från och med 1996 av Folke Jungners översättning och bearbetning för Editum (Schildts) av Lehto-Luomas serie *Fysiikka* på Kirjayhtymä, också på svenska benämnd *Fysik*. Den sista delen, Modern fysik, utkom på svenska år 2000. Hela serien omarbetas nu enligt Tammis förnyade serie med en takt av ungefär en bok per termin. Av den föreligger våren 2007, tre omarbetade delar också på svenska, och av två till torde manuset vara färdigt. Omarbetningen är viktig, emedan lärokursen i grunderna 2003 disponerades om så att den klassiska mekaniken (tidigare kurs 3) spjälktes och flyttades upp till kurs 4 och 5. Introduktionskursen till de fördjupade kurserna (kurs 2) försvann, och den för alla obligatoriska kursen gjordes i stället utförligare.

Söderströms gjorde utifrån den förra läroplanen ett försök att få fram en ny finlandssvensk serie *Physica 2000* med Thure Eklund och Peter Holmberg som huvudförfattare – inte att förväxla med den nya finska serien *Physica* (2005 –) på WSOY. Den inledande kursen var välskriven och finns fortfarande i handeln, men serien kom aldrig längre än till värmeläran, som numera utgör den första fördjupade kursen (kurs 2). Det är knappast heller lönt att i ett så krävande ämne som lång fysik försöka upprätthålla två läroboksserier på svenska. Fördjupade kurser i fysik väljs av litet under 40 % av gymnasisterna i en årskull och av dem är det under hälften som fullföljer hela lärokursen, dvs. som avlägger alla sju fördjupade kurser. För den obligatoriska kursen *Fysiken som naturvetenskap*, som läses av alla, alltså också av andra än blivande naturvetare och tekniker, kunde det däremot gärna finnas alternativ, som skulle ta hänsyn till de studerandes olika behov.

I **kemi** ändrades innehållet i lärokursen år 2003 så, att den obligatoriska kursen, som enligt 1994 års läroplansgrunder skulle ge litet grundläggande kännedom om olika kemiska ämnen, kemiska forskningsmetoder och tillämpningar i samhället, t.ex. angående energiproduktioner och ämnenas

kretslopp, kompletterades med en kraftigare dos organisk kemi (t.ex. vätskeblandningar, kol- och kväveföreningar samt och oxidering). Därigenom bröts för gymnasiets del definitivt den gamla traditionen att all kemiundervisning i princip skall utgå från materiens molekylära grundstruktur och egenskaper (periodiska systemet), dvs. från oorganisk kemi. En motivering till detta var att vissa elementära insikter i organisk kemi behövs redan i kurs 1 i biologi (livets uppkomst och förutsättningar) och senaste i kurs 2 (cellbiologi), en annan att frågor som har med liv och miljö är viktigare för allmänbildningen än djupare insikter i materiens struktur. Samtidigt förlorades dock kopplingen till den nya inledande kursen i fysik, där materiens grundstruktur preliminärt behandlas. Djupare kunskaper om kemiska reaktioner och energi kommer enligt den nya lärokursen i kurs 3, och industriella tillämpningar av kemi (t.ex. på metaller och material) i kurs 4, som egentligen är en helt ny kurs (kemin fick en fördjupad kurs till). I den sista kursen studeras mera ingående klassiska kemiska frågor om reaktioner i jämvikt, t.ex. mellan syror och baser.

För läromedlen innebär dessa omställningar att dispositionen av och delvis också innehållet i de gamla böckerna inte längre är lämpligt. Både *Katalys 2 och 3* (Söderströms 2003 och 2004) utifrån motsvarande finska läroböcker på WSOY enligt läroplansgrunderna 1994 innehåller mera än de nya kurserna 1 och 2 (sånt som skjutits upp). Söderströms har noterat detta och redan hunnit ge ut de tre första böckerna i den nya finska serien *Kemisti* (WSOY). Den finska förlagan har (våren 2007) hunnit till kurs 4 (Metaller och material). Om de svenska studerande skall ha förutsättningar att med framgång avlägga realprovet i kemi senast våren 2008, då den nya läroplanen också för de fördjupade studiernas del bör vara följd, borde de svenska läroböckerna i kemi kanske mera än i andra ämnen kunna hålla jämna steg med den finska.

Andra nya finska serier än WSOY:s *Kemisti* att beakta är Otavas *Mooli* (2005), som ersätter den gamla serien *Kide* (1999-), samt Tammis *Reaktio* (2005), båda gjorda enligt läroplansgrunderna 2003. Schildts har fastnat för den sistnämnda, av vilka kurs 1 och 2 har utkommit. Det innebär att de svenska gymnasierna i alla andra naturvetenskapliga ämnen än fysik snart kommer att ha två konkurrerande serier, också för de fördjupade kurserna. I biologi och geografi, där också de fördjupade kurserna är populära, kanske det finns utrymme på marknaden, men i kemi är det ifrågasatt om det är vettigt med två parallella serier.

1.7 Humaniora och samhällsvetenskaper

Filosofi

Filosofin infördes som ett självständigt läroämne i gymnasiets läroplan i och med det kursutformade gymnasiet 1985, först med 1–2 kurser, och fr.o.m. 1994 med en obligatorisk och två fördjupade kurser. I läroplansgrunderna 2003 tillkom ytterligare en fördjupad kurs.

I början (1985) var tanken att ämnet skulle omfatta huvudsakligen etik och/eller vetenskapsteori; för de svenska gymnasierna fanns det då endast något kompendium (utöver de gamla läroböckerna) i filosofins historia. I grunderna 1994 utkristalliserades kurs 1 till en allmän introduktion i filosofiska frågor, de fördjupade skulle handla om etik, kunskapsteori och eventuellt samhällsfilosofi. Den obligatoriska kursen lockade snabbt till sig filosofer av facket som läroboksförfattare, t.ex. Timo Airaksinen *Lukion filosofia* (Otava 2000), Esa Saarinen *Filosofia!* (2004) och Kotkavirta – Nyysönen *Ajatus*. De två sistnämnda författarna förhåller sig ganska fritt till lärokursen (som visserligen också var mycket öppen); den första blev i och med Airaksinens ställning som ämnesansvarig i studentexamensnämnden mera vägvisande för pensumet.

Också på svenska var intresset så pass stort att Editum-Schildts utifrån den äldre *Filosofisk lärobok* (1984) lät utarbeta en egen svensk serie, *Sofia* (1996–1997), med Lars Hertzberg och Bertel Wahlström som författare, medan Söderströms översatte Saarinenens bok. Då innehållet precisades 2003, tog de svenska filosoferna vid Helsingfors universitet (Klockars m.fl.) och en gymnasielärare initiativ till en ny svensk bok, *Öppna frågor* (2005), som klart följer den nya lärokursen. För de fördjupade kurserna (etik, kunskapsteori och samhällsfilosofi) har varken någon omarbetning eller nyproduktion ännu kommit till. För dem borde med tanke på ämnets självständiga ställning numera även i studentexamen snabbt fås till stånd läroböcker även på svenska. Bl.a. borde den finländska traditionen i etik (från Ahlman till von Wright) bättre synliggöras, och de nya rön som sporrat till kursen i samhällsfilosofi populariseras. Dessa båda kurser är redan i sig ämnesövergripande; etiken överlappar motsvarande kurser i religion och livsåskådning, och samhällsfilosofin är integrerad i viktiga kurser i historia och samhällslära, t.o.m. i geografi (kulturgeografi) och bildkonst (symbolik och konster som tolk för kulturen).

Religion och livsåskådning

För religionsundervisningen i de svenska skolorna, både för grundskolan och gymnasiet, har det av hävd funnits auktoritativa läroboksserier på svenska. För den omarbetade (sammanträngda) kursserien i ämnet 2003 utkom Bertel Wahlströms serie *Noa* på Schildts från och med 1994. I läroplansgrunderna 2003 utarbetades de fördjupade kurserna om andra religioner (kurs 4) samt om finländsk kyrkohistoria (kurs 5). För kurs 3 (etik) kan *Vägen* i *Noa* fortfarande användas. Den

motsvarar ganska bra det centrala innehållet i läroplansgrunderna, och den innehåller t.o.m. ett avsnitt om europeisk moralfilosofi som skulle passa minst lika bra i livsåskådning.

Den fördjupade kursen i finländsk kyrkohistoria går i *Noa* under rubriken *Religionen i Finland*. I den kursen, såväl i läroplanen som i bruket av läromedel, har de finlandssvenska religionslärarna en något kluven sats; å ena sidan borde eleverna för identitetens skull få veta mera om de finlandssvenska religiösa traditionerna, både om de kyrkliga och frikyrkliga. Å andra sidan måste de med tanke på både realprovet och det finländska samhället känna till också de finska (den sista innehållspunkten i grunderna). Kursen upptar dessutom som en ny punkt icke-kristna [religiösa] rörelser i Finland, t.ex. mormonernas och Jehovas vittnens läror.

Noa-serien har inte omfattats av alla religionslärare i de svenska gymnasierna. Man har sneplat på de grundliga och väl uppdaterade finska utgåvorna med den påföljd att Söderströms redan år 2000 på svenska började ge ut delar av den finska serien *AD* (Ahokallio m.fl.) och i kyrkohistoria *Kristenhetens historia* ur serien *Religion för gymnasiet* efter WSOY:s serie med samma namn. AD-serien har nu helt ersatts av den behändiga serien *Virta* i ny tappning (Hanki m.fl. 2005), som redan är färdig också på svenska. Den första delen heter på svenska *Människan och det heliga*, den andra *Kyrkan i tidens ström* och den tredje *ivetslivets val*. Särskilt intressant är delen *Uttryck för tro*, som fötts som ett separat svensk projekt och handlar om andra religioner. Den kan gott läsas av vem som helst, som i vår konfliktfyllda värld vill sätta sig in vad människor i andra kulturer innerst tänker och tror. På finska finns det också andra goda läroböcker i religion, bl.a. nyttiga repetitionsböcker inför studentexamen.

Lärobokssituationen i **livsåskådningskunskap** kan sammanfattas mycket kort. Det finns inget tryckt läromedel i läroämnet på svenska i Finland, vare sig för den grundläggande undervisningen eller för gymnasiet. Detta beror främst på den lilla efterfrågan (fåtalet studerande). En annan orsak kan vara att läroämnets substans ända fram till 2003 förblev ganska dunkelt och synkretistiskt: delvis filosofi, delvis etik (allmän morallära, NOT), litet juridik och litet samhällsfilosofi. Ämnet har inte i likhet med andra läroämnen i gymnasiet en klar vetenskapliga disciplin att bygga på. Därför finns det i hela landet mycket få forskare och lärare att ty sig till som författare.

På finska finns det två serier, den litet äldre *Lukion elämäntietä* (Airaksinen och Kuusela på Edita (1994)), och den något yngre serien *Dialogi* av Titus Hjelm och Sebastian Slotte på Tammi (2001). Den senare är en serie behändiga små böcker som gärna kunde översättas till svenska, så att de finlandssvenska gymnasister som verkligen vill studera ämnet och avlägga det i studentexamen inte skulle behöva vara i en sämre ställning än de finska. Produktionsansvaret torde

här, på grund av de minimala upplagorna, falla på Utbildningsstyrelsen. Tillsvidare har bara ett par distanskurser utarbetats.

Det samma som för livsåskådningskunskapen gäller i ännu högre grad för lärokurserna i **ortodox religion** och övriga religioner. För de enstaka svenska elever som väljer den sköter respektive ortodoxa församling om undervisningen. Också några svenska abiturienter svarar därför årligen på frågor i realprovet i den. Ut kulturhistorisk och nordisk synvinkel skulle det inte vara ur vägen, om något läromedel också på svenska kunde fås till stånd i detta läroämnen. Den ortodoxa kyrkan är ju av historiska skäl den ena av de två statskyrkorna i Finland. För **andra** än statskyrkornas **religioner** utarbetas det inga provfrågor i studentexamen, men läroplansgrunderna för dessa har nyligen uppdaterats även på svenska.

Historia och samhällslära

Historia (och samhällslära) har sedan gammalt varit ett starkt och populärt läroämne i de finländska skolorna, både i de finska och i de svenska. I läroplansreformen 1994 skedde det i historieundervisningen för gymnasiet del en stor förändring, som innebar att man frångick en genomgående kronologiskt uppbyggd lärokurs till förmån för en tematiserad. I läroplansgrunderna av år 2003 har denna tematisering i huvudsak kvarstått, men lärostoffet har, t.o.m. mera än i andra ämnen, preciserats. Den egentliga nyheten kommer först i de fördjupade kurserna. I och med utbrytningen av samhällsläran till ett eget läroämne, öppnades nämligen utrymme för en ny fördjupad kurs benämnd *Kulturmöten* (kurs 6), som sitter bra i tiden och kan integreras med kursen om kulturgeografi (GE 2) och kursen *Religionernas värld* (RE 4).

Historieämnets popularitet och styrka avspeglar sig såväl i skolornas egna läroplaner, som i läromedlen och i antalet skribenter som valt att besvara historieförfrågor i realprovet i studentexamen. Trots det har det de senaste tio åren funnits bara en egentlig kursboksserie, *Tider epoker* på Söderströms (från WSOY:s *Ajasta aikaan* 1994 -), kompletterad med egna finlandssvenska läroböcker *Vändpunkter i Finlands historia* av Folk Nyberg och *Skeden i Finlands historia* (Finland före 1809) av Britta Krank. Till samma svit hör också de finlandssvenska läroböckerna i samhällskunskap, *Makt, stat och individ* av Sture Lindholm, Christina Stolpe och Lars Varstala och *Ekonomikunskap* av Varstala.

De båda sistnämnda böckerna har redan uppdaterats enligt den nya lärokursen i samhällslära. Därtill utkom hösten 2005 en ny integrerad lärobok i historia benämnd *Labyrint* för kurs 1 och 2 (*Människan, miljön och kulturen* samt *Den europeiska människan*) författad av Sture Lindholm och

Tom Gullberg. Den tar kronologin till heders igen som dispositionslinje, men framställningen är skriven och tryckt så (i olika färger), att man lätt kan urskilja vilket stoff som hör till respektive kurser. Det blir intressant att ta del av responsen på denna uppläggning och samtidigt se om idén vinner intrång även i de omarbetade eller nya finska serierna.

Det som nu saknas på svenska är läromedel för den ovannämnda nya fördjupade kursen *Kulturmöten i historia* och för den fördjupade kurserna i samhällslära: *Medborgarens lagkunskap* (SL 3) och *Europeiskhet och Europeiska unionen* (SL 4). Den gamla översatta läroboken av Kivelä och Nordell (191, uppdaterad 1997) måste betraktas som föråldrad. I EU-kunskap finns det (på EU-informations förlag) den ganska mångsidiga framställningen *Finland i europeiska unionen* av Reijo Kemppinen (Edita 1998), men också den innehåller i dagens läge föråldrade uppgifter. Däremot finns det på Internet rikligt med både läromedel och uppdaterat informationsmaterial, också på svenska.

För de finska gymnasierna finns flera aktuella läroböcker såväl i historia som i samhällslära. Åtminstone följande serier är delvis nya eller omarbetade enligt 2003 års läroplansgrunder: *Forum* på Otava (Kohi m.fl.), *Aikakirja* på Edita (Ahtiainen m.fl.), *Muutosten maailma* på WSOY (Heikkonen m.fl.) och *Eepos* på WSOY (Edgren m.fl.), den sistnämnda åtföljd av nyttiga övningshäften under benämningen *Teema*. En jämförelse av innehållet och kvaliteten i dessa med de svenska läroböckerna måste anstå tills serierna blir fullständiga. Det vore intressant att undersöka t.ex. i vilken mån man tolkar "vändpunkter i Finlands historia" olika och hur Finlands historia före år 1809 är skildrad. Finns det särskilda markeringar eller profiler i de finlandssvenska framställningarna?

Psykologi

I motsats till religion, filosofi, historia och samhällslära var psykologin under hela 90-talet ett sorgebarn i Svenskfinland, åtminstone vad läromedlen beträffar, vilket tyvärr märktes också i de svenska abiturienterna prestationer i realprovet. Upphovsrätten till den gamla serien *Psykologi*, som användes ännu i början på 90-talet är tagen av WSOY redan 1982, och också den följande av Himberg m.fl. från WSOY:s serie *Psykologia 1-5* (på svenska fr.o.m. 1993) var gjord enligt de första lärokurserna för 1985 års läroplan. Detta trots att den psykologiska forskningen just under dessa två decennier gjorde enorma framsteg, särskilt i kognitiv psykologi och neuropsykologi, vilka inverkat stort både på pedagogik och på klinisk psykologi. Nu har båda de svenska förlagen insett detta. Vartdera påbörjat översättningen av nya serier: *Psykologins grunder* (från WSOY) respektive *Psykologi för gymnasiet* (enligt Otavas serie *Lukion psykologia* av Lindblom-Yläne m.fl.). Också Otavas äldre serie, *Psykologian perusteet* (Vuorinen m.fl.),

används fortfarande i många finska gymnasier. På Edita finns serien *Persoona*, där delen om kognitiv psykologi nyligen omarbetats.

Psykologi har liksom historia varit ett populärt ämne i de sfinlandsvenska gymnasierna, dels därför att det upplevs som angeläget och intressant av ungdomarna, dels därför att många behöver ämnet i sina framtida studier, inte bara i utbildning och vård utan också i handel och konst. Det är därför väl att detta läroämne nu äntligen får tidsenliga läromedel också på svenska i Finland.

Hälsokunskap

Det nya läroämnet **hälsokunskap**, som begåvats med eget realprov i studentexamen, är ett känsligt kapitel. Den gamla läroboken *Hälsokunskap för gymnasier och yrkesläroanstalter* var inte oäven; den innehöll en hel del av det som ingår kurs 1 och 2 i läroplansgrunderna. Söderströms har nu låtit översätta *Kunnon kirja* på WSOY, som är modernare men där de två första delarna inte riktigt motsvarar det föreskrivna innehållet i kurserna och den sista utgör ett slags hälsoundersökningsprojekt. På finska finns det även två andra serier, vilka delvis är av en annan karaktär och bättre svarar mot läroplansgrunderna. Intresset för det nya realprovet våren 2007 i ämnet är trots läromedelsbristen överraskande stort, också på svenska: över 200 svenska och över 4000 finska abiturienter har anmält sig till det.

1.8 Konst- och färdighetsämnena

Musik, bildkonst och idrott

I **musik** har det för gymnasiet inte tidigare funnits andra tryckta läromedel för gymnasiet än en kommenterad sångbok, som också innehåller litet musikhistoria. I och med Martina Lindholms, Rolf Danielsons och Stefan Simonsens duplikat *Musik för gymnasiet 1–4* finns det nu ett svep som grovt taget motsvarar innehållet i läroplanens grunder, men det kan inte mäta sig med de tryckta finska serierna, som har särskilda böcker för varje kurs, t.ex. *Musiikin aika* på WSOY och *Kansojen musiikkia* på Otava, därifrån Lindholm &co lånat ett avsnitt. Eftersom sången och musiken har starka traditioner i Svenskfinland och är ett starkt identitetsskapande läroämne, borde någon skriva en lärobok som också skulle innehålla en översikt av den finlandssvenska musikens historia, allt från Otto Andersson och kända finlandssvenska kompositörer och musiker till dagens pop- och rocklyrik på svenska.

För **bildkonstens** del skulle särskilt kurs 2, som handlar om den byggda miljön, men också konsthistoria i allmänhet vara betjänt av en lärobok. Svårigheterna att få goda svenska sökanden till

konsthögskolorna kan ha ett samband också med bristen på goda läromedel på svenska för skolbruk i dessa ämnen. Detsamma kunde sägas om **gymnastik och idrott**. När får vi översikt på svenska av den finländska idrottshistorien, som också innehåller något om de finlandssvenska idrottsorganisationerna och litet idrottsteori för var och en.

1.9 Studiehandedning

De svenska studerandena och lärarna i gymnasiet har i studiehandedningen hittills fått nöja sig med Utbildningsstyrelsens guider och material som de kunna sammanställa från högskolornas webbsidorna. På finska finns det också för studiehandedningen, som ju faktiskt är ett läroämne föreskrivet mål och innehåll, separata läroböcker, t.ex. Otavas *Opinto-ohjau*s, som är gemensam för gymnasier och yrkesläroanstalter, samt *Futurix plus, ammattiopas*, på samma förlag. Båda innehåller inte bara tidsenliga översikter av yrkeslivet i Finland och högskolestudier, utan också studieteknik och goda råd inför studentexamen, sådant som de svenska gymnasisterna saknar i tryck. Enkom för den nya ämnesrealen finns också boken *Realis*, som Söderströms kommer att ge ut också på svenska. Studiehandedningen, som fortfarande lider av brist på behöriga lärare, borde rustas upp på svenska även för läromedlens del.

1.10 Sammanfattning

Helhetsintrycket av tillgången på adekvata läromedel för gymnasiestudier på svenska i Finland inför ibruktagandet av de nya läroplanerna successivt under åren 2006-08 i jämförelse med den finska produktionen och med särskild hänsyn till införandet av de nya realämnesproven våren 2006 (då fortfarande huvudsakligen enligt de gamla läroplanerna) blir att situationen nu är bättre än i reformen 1995–1998 då 1994 års läroplaner togs i bruk. De finlandssvenska förlagen gör sitt bästa för att få ut svenska upplagor så fort de nya finska böckerna föreligger i sådan form att de kan översättas och vid behov bearbetas. I några fall, t.ex. i filosofi och historia, har helt nya finlandssvenska läroböcker utkommit. Utbildningsstyrelsen kan liksom tidigare för att minska risktagningen på anhållan bevilja s.k. förlustgarantier. Systemet för utbetalande av stöd och stipendier för författarna har ändrats, så att förlagen anhåller, och så att UBS och fonderna gemensamt ser över behoven när stöden och garantierna beviljas. Dessutom har Utbildningsstyrelsens produktion av svenskt material för distans- och flerformsstudier över nätet nu framskridit ända till de fördjupade kurserna, vilket kompletterar det tryckta materialet och i vissa fall t.o.m. kan ersätta det för en tid i väntan på egentliga läroböcker.

De brister och svårigheter som framkommit är av huvudsakligen av fyra slag:

- 1) Den nya finska upplaga eller helt nya serie, enligt vilken en uppdatering och/eller nyöversättning kunde eller borde ske, har ännu inte kommit. I vanliga fall betyder detta att de svenska läroböckerna kommer minst ett år senare. Läget är nu betydligt bättre än efter läroplansreformen 1994, men i matematik och vissa realämnen släpar den svenska produktionen fortfarande efter. Det kan innebära att undervisningen och särskilt självstudierna i de svenska gymnasierna blir tyngre och svårare. Bristen på nya läromedel på svenska i de fördjupade kurserna t.ex. i psykologi, kemi och fysik är sannolikt en orsak till de svenska abiturienternas sämre resultat i dem.
- 2) De egna finlandssvenska serierna har redan till stora delar omarbetats, men inte heller de är ännu helt färdiga, t.ex. i finska och historia. För modersmål och litteratur har på två år utkommit tre nya läroböcker för gymnasiet, men ämnet lider av brist på goda alternativ av den typ som finns på finska och delvis i Sverige. För finskundervisningen finns det två, till största delen uppdaterade serier, men finskan lider i jämförelse med svenskan i de finska skolorna och främmande språk av brist på av-medel. Det är svårt att finna inadekvat material för elever med olika förkunskaper. För modersmålsinriktad finska kan autentiskt material användas, men för B-finskan borde en särskild läromedelsserie utarbetas ända från grundskolans högstadium.
- 3) Läroböcker på svenska saknas helt på svenska i några läroämnen och kurser där de svenskspråkiga eleverna är mycket få, t.ex. vissa främmande språk (italienska, portugisiska, långt latin), fördjupade kurser i filosofi, livsåskådning och ortodox religion. Det finns inte heller någon svensk lärobok i studiehandledning, och det saknas i flera ämnen repetitionsböcker och guider av den typ som är viktig inför studentexamen.
- 4) Produktionen av elektroniskt material på nätet, s.k. distanskurser och enstaka lärobjekt, har fortskridit relativt väl, men det finns fortfarande flera luckor, t.ex. i de olika lärokurserna i finska och främmande språk, samt framför allt i kvaliteten och rikedomen i de äldsta obligatoriska kurserna. Det är svårt att finna kunniga och intresserade författare, som kan och vill åta sig den typen av läromedelsproduktion. I vissa fall, där material kunde lånas utifrån, t.ex. i naturvetenskaper, handlar det om upphovsrättigheter som kan vara svåra och dyra att få.

Slutligen ett par allmänna kommentarer. Den första gäller **lönsamheten**. I det flesta läroämnen finns det tre, ibland fyra stora förlag som konkurrerar på den finska läroboksmarknaden. Det innebär att en lärobok för en obligatorisk kurs i gymnasiet, om marknaden skulle fördelas jämt och eleverna alltid skulle köpa nya böcker, kan säljas i ca 10 000 exemplar per år, dvs. i en upplaga på drygt 30 000 ex., om man utgår från att boken står sig i åtminstone tre år utan omarbetning. Fastän ett finlandssvenskt förlag helt skulle dominera marknaden för de svenska gymnasisterna, vilket det inte alltid gör, kan den i bästa fall (teoretiskt) sälja bara 2000 exemplar per år av en motsvarande bok, dvs. på tre år högst 6000

exemplar – en lönsamhetsnivå, som är bara ca 1/5 av den finska. Därtill kommer att enhetspriset och därmed också försäljningspriset med nödvång blir högre med mindre upplagor.

Det gäller för konsumenterna, dvs. i detta fall eleverna och deras vårdnadshavare, att inse sådana realiteter och inte i onödan medverka till återanvändning eller återförsäljning av läroböckerna. För producenterna och stödgrupperna (UBS och fonderna) gäller det att noggrant överväga om det är meningsfullt att ha två svenska serier i ett läroämne för gymnasiet, särskilt i valfria kurser, dvs. om det vore bättre att koncentrera krafterna på produktutveckling och en snabbare utgivning, låt vara att konkurrens också kan främja en sådan. Det sagda gäller också ivrare i lärarkåren som sneglar på finska och eventuellt utländska läroböcker och gärna skulle ha fler möjligheter också på svenska att välja mellan. Detta innebär inte, att inte nya initiativ skulle vara välkomna, och absolut inte att inte kritik bör ges på nya och omarbetade serier, också beträffande språkdräkt och layout. Sådan, konstruktiv kritik bör förlagen i princip vara tacksamma för.

En annan princip som förtjänar att inskräpas är att eleverna i de svenska skolorna har **rätt att få sina primära läroböcker på svenska**, dvs. de inte kan förutsättas skaffa finska läromedel i ett ämne eller en kurs annat än frivilligt som bredvidläsning. På grund av att de finska läroböckerna i många fall har hög kvalitet och är bättre uppdaterade än de svenska, vore det dock angeläget att man till skolorna, **till skolbiblioteket eller ämnesrummet**, skulle kunna skaffa några exemplar av motsvarande **finska serier**, så att de (lärare och) elever som vill och kan göra det, har möjlighet att jämföra innehållet och läsa på. Detsamma gäller motsvarande **rikssvenska läroböcker och handböcker**. Fonderna kunde gott stöda skolorna och biblioteken också i dessa hänseenden. Eleverna bör också uppmärksammas på allt det material som finns på Internet, oberoende av om de studerar på distans eller inte.

2 Jjämförande med rikssvenska läroböcker

För att kunna bedöma användbarheten av rikssvenska läromedel i finlandssvenska gymnasier måste man vara införstådd med de strukturella skillnaderna mellan det finländska gymnasiet och den rikssvenska *gymnasieskolan*. För det första täcker den svenska gymnasieskolan hela det andra stadiet, alltså också yrkesutbildning och för lärokursernas del därtill om vuxenutbildningen (de s.k. komvux-

studierna). De delar som närmast motsvarar det finländska gymnasiet är de teoretiska eller s.k. studieförberedande *programmen*, främst de samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga. Det finns i många fall också i de s.k. kärnämnen, olika läroböcker för olika program, även om skillnaderna i innehåll i dem inte är så markanta som mellan läroböcker för gymnasiet och yrkesutbildningen i Finland.

För det andra är *kursplanerna* i Sverige, vilka motsvarar ämneslärokurserna i Finland indelade i större moduler, vilka till omfattningen vanligen motsvarar 2 - 3 kurser i Finland. I läromedlen återspeglas de rikssvenska kurserna på t.ex. 100 eller 50 poäng av en uppdelningen av läroboksserierna i A-, B- och – beroende på lärokursens längd – ibland även i C-böcker, vilka i ett årskursindelad system grovt taget kan sägas motsvara det eleverna behöver det första, andra respektive tredje året i ämnet i fråga. Detta ger, vid sidan av den mindre innehållsstyrningen i de svenska kursplanerna av år 2000, lärarna och de studerande en betydligt större frihet i val och disposition av lärostoff än de tätt kursindelade och packade finländska läroplanerna. *Ämnesindelningen* är däremot, om man undantar yrkesämnena, i stort sett densamma, dvs. den traditionella från religion(skunskap) till det nya ämnet hälsokunskap, med undantag för att konst- och färdighetsämnena i den rikssvenska läroplanen intar en ännu mera undanskymd plats än i den finländska.

Den rikssvenska läroboksmarknaden domineras av minst fem stora förlag: Bonniers, Gleerups, Liber, Natur och Kultur och Almqvist&Wiksell. Urvalet nedan motsvarar ingalunda förlagens totala utbud för gymnasieskolan, utan det har gjorts så, att det belyser olika typer av gymnasieböcker som finns i handeln i Sverige. Huvuduppmärksamheten ligger vid sådan läroämnen, som vara av intresse för de finlandssvenska gymnasierna. Nästan hela utbudet för de yrkesförberedande linjerna i Sverige har (i den mån det skiljer sig) sålunda förbigåtts, och därtill både tryckt och elektroniskt övnings- och bredvidläsningsmaterial. Utelämnade är också språken för vilka gjordes en särskild jämförande utredning 1999 i det s.k. KIMMOKE-projektet. Det rikssvenska språkprogrammet innehåller ju inte de för oss intressanta inhemska språken som för eleven främmande språk, men däremot nog svenska som andraspråk, vilket kunde vara av ett visst intresse för de finlandssvenska skolorna. På grund av målgruppens litenhet har emellertid också det utelämnats.

2.1 Svenska och litteratur

I läroämnet svenska, som motsvarar modersmål och litteratur i de finländska skolorna, finns det för det rikssvenska lika väl som för det finländska gymnasiet dels allmänna handböcker (språkligt orienterande grundböcker) av samma typ som den sfinlandssvenska Språkets värld eller den finska Kivijalka, dels

litteraturorienterande verk lik den nyutkomna finlandssvenska Bokskogen. Därtill kommer tilläggsmaterial och antologier samt allmänna verk som den nya *Språkriktighetsboken* (Svenska språknämnden, Norstedts, 2005), som ju också kan användas i skolundervisning.

Av Almqvists och Wixells *Handbok i svenska språket* (3 omarb. uppl. 2004), och Bonniers *Svenska spår* (2004), vilka här tas som exempel, ser man genast hur den större friheten i uppläggning i Sverige möjliggör vitt skilda tolkningar av hur och med vilket innehåll målen i kursplanerna kan eller skall uppnås. Båda inleds med ett avsnitt om studieteknik, vilket tidigare (i läroverken) även i Finland ansågs höra till modersmålets gebit, men sedan skiljer sig de rikssvenska böckerna inbördes ganska radikalt från varandra. Wixells *Handbok* behandlar först tal av olika slag och går därefter via språkriktighet över till skrivarbete. Olika texttyper och textförståelse penetreras i två relativt långa avsnitt (sammanlagt 100 sidor). Till sist kommer ett lika långt kapitel om språkkunskap med allt från språkhistoria till ordbildning och fraseologi.

Svenska spår utgår i stället från barnets språkutveckling och språksociologi (olika register såsom slang, manligt och kvinnligt språk, kroppsspråk) och går därefter över till litterära genrer och litterär analys. Den första boken i serien avslutas med ett ordentligt pensum om mytologi i litteraturen som för över till litteraturhistorien i den andra boken. Wixells handbok är med andra ord mera traditionell, kunskapsinriktad, medan Svenska språk lägger an på sådant innehåll som förefaller spännande och kan tänkas fånga ungdomarnas intresse.

Både *Handbok* och *Svenska spår* är, om man frånser tilläggs materialet, ungefär lika omfattande som den finlandssvenska *Språkets värld*. När man jämför innehållet i dem ser man på ett annat sätt hur kraftigt skillnaderna i läroplanerna avspeglar sig i läroböckernas innehåll. Språkets värld är, som i kapitel 4.1 framkom, inte exakt knuten till den finländska läroplanens kursdisposition men ändå gjord så att den passar till den. Den utgår från textbegreppet och litterära genrer, och behandlar därefter de finlandssvenska ispecialiteterna språk och identitet de nordiska grannspråken och argumentation ("Textens makt"). Tal- och skrivefärdighet samt språkvården kommer i Språkets värld till sist, medan den rikssvenska handboken är disponerad i nästan rakt motsatt ordning: från tal- och skrivefärdighet till textförståelse och (allmän) språkkunskap. Om någon finlandssvensk modersmåls lärare skulle vara böjd för att använda Handbok i stället för Språkets värld - vilket tekniskt är möjligt, eftersom allt väsentligt utom litteraturkunskapen i vardera finns inom samma pärmar - skulle han eller hon på grund av den finländska kursindelningen vara tvungen att behandla innehållet i omvänd ordning än det är tänkt i läroboken, vilket med hänsyn till en boks inre struktur och progression är störande och riskabelt.

Avsnitten om språkkunskap och språkriktighet (språkvård) i modersmålsböckerna ger en viss möjlighet till innehållslig jämförelse mellan länderna på ett par angelägna punkter. Det gäller den traditionella **grammatikkunskapen** (analysförmågan), som är väsentlig för språkmedvetenheten,

särskilt vid studier i främmande språk, samt kännedomen om grannspråken, som är viktig för den nordiska samhörighetskänslan. Kapitlet om språkkunskap i Wixells *Handbok* innehåller, efter språkhistorien, grundfakta om ordklasser, satsdelar och ordbildning som saknas i *Språkets värld* men som nog ingår i de nya finska handböckerna. Språkriktighetsavsnittet i slutet av *Språkets värld* är mera lagt på meningsnivå; det behandlar sats- och textbindning (koherens), ordföljdsfrågor och syftning, samt (givetvis) finlandismer och fennicismer. Efter det att *Språkets värld* i Finland har kompletterats men Chris Silverströms *Språkhandboken* (2006) har denna olikhet suddats ut.

Grannspråkskännedomen angrips i *Handbok* och *Språkets värld* på olika sätt, men de innehåller ändå ganska långt samma fakta. *Handbok* utgår visserligen från en textjämförelse (ett avsnitt ur Lukasevangeliet i Bibeln på alla nordiska språk), men båda kommer antingen via ljud- eller ordjämförelser in på särigheterna i dansk fonetik och på den förvillande snarligheten i ordförrådet i vissa fall. Den rikssvenska handboken innehåller exempel på grannspråken både ur sakprosa och ur skönlitteratur, medan *Språkets värld* i enlighet med den finlandssvenska läroplanen (kurs 4) prioriterar skönlitterära texter.

Wixells Handbok innehåller något mer fakta om isländskan och färöiskan än *Språkets värld*, t.o.m. litet om finskan och samiskan (vilka ju har minoritetsspråksstatus i Sverige), samt därtill något om invandrarspråk. *Språkets värld* behöver inte informera om finskan, eftersom de finlandssvenska eleverna studerar finska som obligatoriskt läroämne. Däremot har den litet mera om samiska språk och ett par översatta utdrag ur nordsamisk litteratur. De ytterst få invandrarna i Svenskfinland har lett till att *Språkets värld* inte behandlar invandrarspråk. I stället har den mera om dialekter och tvåspråkighet. Som en brist i vardera läroboken måste betraktas att de tar upp de inhemska språken romani och teckenspråk trots att deras lagstadgade ställning även i skolan.

Den nyutkomna finlandssvenska *Bokskogen* (Söderströms 2006) ger en möjlighet till jämförelser också av det skönlitterära stoffet i de rikssvenska och finlandssvenska gymnasierna. Även i detta avseende är innehållet i den finlandssvenska grundboken lärokursen trogen på så sätt att den behandlar litteraturen tematiskt, medan Bonniers *Källan* är strängt litteraturhistorisk: den går från Mesopotanien till modernismen. *Bokskogen* har med andra ord i ännu högre än de finska handböckerna (*Äidinkielen käsikirja* och *Kivijalka*) frångått kronologin och inriktar sig på genrer, principer, egna områden och tendenser, medan de rikssvenska och finska läroböckerna har bevarat tidsindelningen. *Källan* innehåller också en totalöversikt över dramatiken i den västerländska litteraturen, medan *Bokskogen* behandlar några stora skådespelsförfattare (från Shakespeare till Beckett) främst i anslutning till kapitlet om Norden.

Om det är så att de rikssvenska gymnasierna verkligen läser in (och tenterar) litteraturhistoria enligt Bonniers lärobok, får de nog en mera systematisk men inte nödvändigtvis mera ingående bild av

litteraturhistorien än de finlandssvenska. Vardera verket innehåller smakprov och illustrationer, särskilt dikter, men ingendera tjänar samtidigt som egentlig antologi; eleverna förutsätts om möjligt utnyttja någon av de riktiga antologier som finns och/eller läsa hela verk. Hur djupgående studenternas litteraturkännedom i Sverige och Finland är eller blir skulle vara värt en särskild, ordentlig undersökning eller utvärdering.

En del av de rikssvenska serierna har egna antologier. En sådan är Natur och Kulturs *Svenska i tiden, Lärobok A röd*. Den innehåller skönlitterära utdrag kring teman av typen resor, utmaningar, kriser, kärlek, myt och saga, vilka antas intressera ungdomar. Den avslutas med ett kapitel benämnt Att äga ett språk, som handlar om språk och identitet, tvåspråkighet och lite ord- och stillära, samt bjuder som socker på botten Harry Martinsson på festliga självbiografiska berättelse Kungen av tje-ljudet. Den boken skulle passa bra som läsantologi även i Finland, t.o.m. på grundskolans högstadium och i yrkesläroanstalterna.

På tal om yrkesutbildning är det, fastän denna utredning primärt angår gymnasiet, skäl att nämnda en mindre krävande rikssvensk serie, gjord uttryckligen för de yrkesutbildande linjerna i gymnasieskolan, nämligen *Bra svenska A och B* på Gleerups (2004 - 2005). Den kan jämföras med den nya finlandssvenska läroboken *Kusten är klar* (Söderströms 2005) för samma målgrupp. Det visar sig dock att Bra svenska är betydligt mer allmänt hållen. A-delen i den satsar på att motivera ungdomarna att läsa och ”ta kontroll” över språket, att tala och utnyttja medierna. B- delen försöker stimulera till litteraturläsning, till att tala inför publik, och den innehåller ett (mycket) kort avsnitt allmän språk- och mediekunskap (4 s.). Endast någon text om film, litet om reklamation och platsansökan samt de skönlitterära utdragen ur Den stora gruvstrejken av Émile Zola och Sara Lidmans reportage, likaså om gruvarbetare, i B-boken kan i Bra svenska sägas ha en viss yrkesinriktning.

Kusten är klar är mindre omfattande, men den har en vidare skala av faktatexter, t.ex. om kläder och stil, om telefonkultur, om marknadsföring, om design, om affärskommunikation och om anställning. Inte heller *Kusten är klar* torde dock, om man ställer den mot målen i läroplanerna för yrkesundervisningen och särskilt inte om man går närmare in på språkbruket på olika yrkesområden fylla på långt när alla de krav man kan ställa på en introduktion i fackspråk. Problemet tycks både i Sverige och Finland vara att man av marknadsekonomiska skäl försöker tillfredställa alla eller åtminstone de viktigaste yrkesområdenas behov med samma bok. Det kan också vara så att lärarna/författarna i båda länderna helt enkelt har för smala insikter i vad yrkesspråk och kommunikation på olika områden egentligen ut på. Vi kommer då in på en principdiskussionen i vilken tursträckning modersmåls- och språkundervisningen i yrkesutbildningen skall vara ett allmänbildande eller yrkesinriktat läroämne.

Vad den i Finland nuförtiden omhuldade textanalysen och argumentationen (det textbaserade skrivandet) beträffar, är det ännu värt att notera att ingen av de rikssvenska gymnasieböckerna ens närmelsevis når upp till den grundlighet som de finska handböckerna eftersträvar. Wixells handbok innehåller bara tre sidor om argumentation, tre om essäskrivande och nio om övrigt textbygge, medan Språkets värld har femton sidor om argumentation men mindre om övrigt skrivande. Kapitlet om skrivarbetet i den finska handboken Äidinkielen käsikirja går som tidigare nämndes lös på inte mindre än 78 sidor med grundliga anvisningar och scheman bl.a. för hur faktatexter skall disponeras och byggas upp och med särskilda avsnitt om essäskrivande, opinionsbildande texter, utredning och rapportering. Något försummad verkar däremot i alla de nämnda läroböckerna bilden och bildanalysen (den ingår i Finland i läroämnet bildkonst), fastän det textbaserade studentprovet i modersmålet i Finland i snart 20 års tid innehåller sådana uppgifter, ofta redan utifrån omslagsbilden.

2.2 Historia

Av läroböckerna i de traditionella humanistiska läroämnena väljs här på grund av läroämnenas identitetsskapande betydelse ut för jämförelse några i historia och religion, trots att läroämnenas ställning inte är riktigt likadan. Den rikssvenska lärokursen i religion är inte konfessionell, vilket den finländska fortfarande är oberoende av den nya religionslagstiftningen. Läroämnet historia har i Sverige en tid varit frivilligt i grundskolan, varför de rikssvenska gymnasisterna inte på samma sätt som de finländska kan förutsättas ha grundkunskaper i det.

Det sistnämnda förhållandena märks genast, när man bekantar sig med de rikssvenska läroböckerna i historia. De är ofta disponerade så, att A-boken är en kronologisk grundkurs, en genomgång av historiens epoker, medan B-boken är tematisk liksom den finländska gymnasielärokursen. Det finns dock också i Sverige helt tematiska framställningar, och därtill blandningar av kronologi och tematik, såsom *Epok* (2001) på förlaget Interskol i Malmö.

Priset i utförlighet torde bland skolböckerna i Sverige (NOT) inta Almqvist & Wiksells mastiga historiebok *Epos* (3 uppl. 2003), som med sina knappt 600 sidor är en sammanslagning av A- och B-kurserna. Trots det är den enbart kronologisk, med stark koncentration på modern tid, som enligt rikssvenskt synsätt börjar 1815, från den nya grundlagen. Också händelseutvecklingen efter andra världskriget är sålunda väl beskriven; skildringen hinner fram ända till Sovjetunionens upplösning och till de senaste krigen i Mellanöstern.

Förhållandena i Norden och i Sverige behandlas i alla epoker i *Epos* i relief mot med den allmänna historien, bättre än motsvarande samband för Sverige-Finlands del i de finländska

läroböckerna. Finlands historia före respektive efter 1809 har ju i enlighet med läroplanen egna kurser, och den svenska tiden före 1809 är dessutom valfri.

De rikssvenska gymnasieläroböckerna i historia innehåller *alltså rikligt med både kronologiska och tematiska skildringar*. Däremot är det svårare att finna böcker, som epokmässigt eller tematiskt skulle passa så väl ihop med de finländska att de skulle kunna rekommenderas som huvudböcker för eleverna. En sådan förefaller vid första anblicken Libers *Internationella relationer* (2003) att vara, men redan innehållsförteckningen avslöjar att den handlar huvudsakligen om moderna relationer (det kalla kriget, Vietnamkonflikten, EU, Mellanöstern- problematiken och globaliseringen). Den finländska kursen med samma namn omfattar en längre tid och därför är i viss mening kronologisk. Det hindrar inte att den nämnda rikssvenska temaboken kunde utgöra ett gott komplement till de finlandssvenska (och varför inte också till de finska) läroböckerna.

Vad bredvidläsning beträffar är också i skolan svårt att förbigå de stora rikssvenska historieberättarna Peter Englund och Herman Lindqvist, som genom sina teveprogram och föredragsresor blivit omåttligt populära, den senare också i Finland. Både deras stora episka verk och deras essäer bjuder på levande text för den historiskt erintressande. De kunde för finlandssvenska gymnasister utgöra ett slags moderna 'Fältskärens berättelser', historisk underhållning av det slag som saknas på finska i samma form. Hur många finlandssvenska gymnasier har Englunds och Lindqvist böcker i sitt bibliotek eller teveprogrammen bandade?

2.3 Religion

Som ovan antydde är religionsundervisningen i Sverige inte i samma mening konfessionell som i Finland. Den har mera karaktären av (allmän) religionskunskap, vilket till en viss grad är förståeligt utifrån det moderna rikssvenska samhällets mångkulturella karaktär. På samma sätt som för modersmålet och historia ger de till innehållet ospecificerade kursplanerna i Sverige läromedelsförfattarna (och lärarna) ganska fria händer att utforma läroämnets innehåll. En typisk rikssvensk handbok i ämnet för gymnasiet är *Religion A & B* på Interskol (2001, 2005) i Malmö, som är en allt-i-ettbok och sålunda kan jämföras med Otavas *Lukion uskonnon käsikirja* (2000) som innehåller de tre obligatoriska kurserna i Finland (religions- och bibelkunskap, kyrkohistoria och kyrkokunskap samt etik och dogmatik). Svenskfinland har tyvärr ingen liknande sammanslagen handbok i ämnet för gymnasiet.

Redan innehållsförteckningarna i de nämnda läroböckerna antyder *likheter men också ansenliga skillnader mellan den rikssvenska och finländska religionsundervisningen i gymnasiet*. Vardera börjar med en allmän introduktion i ämnet, men den finska gör det genom en översikt av världsreligionerna, av deras riter,

myter och världsbilder. Den rikssvenska läroboken fokuserar på de stora religiösa (och filosofiska) livsfrågorna: om Guds och människans existens, och om förhållandet mellan religion och samhälle. Därefter övergår den via ett kort avsnitt (allmän) etik till en grundligare presentation av olika religioner i världen ända från naturfolkens animism till nyandliga rörelser i västvärlden, sammanlagt över hundra sidor fördelade enligt huvudreligion på fem kapitel. Dessa kompletteras av ett religionsvetenskapligt kapitel på 25 sidor efter moralläran. Till dessa delar motsvarar alltså Religion A&B – också till omfattningen – mera den valfria fjärde kursen i den finländska läroplanen, som kan förverkligas både systematiskt och tematiskt. Islam och de nyandliga rörelserna är t.o.m. utförligare behandlade i den rikssvenska grundboken än i de finländska läroböckerna för den fördjupade kursen i främmande religioner.

Visavi de mera konfessionella delarna, kyrkohistoria och kyrkokunskap, förhåller det sig däremot tvärtom. Den kristna kyrkans historia från Jesus till kristet liv i dag avhandlas i den rikssvenska handboken på knappt 20 sidor, medan den finska handboken ägnar enbart kyrkohistorien 30 sidor, kyrkokunskapen (kyrkosamfundet och kristendomens inverkan på kulturen och samhället) därtill 80 sidor. T.ex. Martin Luther, reformationen och de protestantiska kyrkornas uppkomst avfärdar *Religion A&B* på och en halv gles sida, medan *Uskonnon käsikirja* ägnar samma avsnitt fjorton sidor, WSOY:s *Kristikunnan historia* (som också finns på svenska) lika många.

De delar av lärokursen i religion som är mest lika varandra i de finländska och rikssvenska gymnasieläroböckerna är, inte oväntat, avsnitten om etik och moral. De innehåller förutom den filosofiska uppdelningarna av etiken även praktiska moralfrågor gällande t.ex. familj, sex, arbete, miljö, rasism, dödshjälp (eutanas) och genteknik. Detta föranleder en allmän reflexion över religionsböckernas elevtillvändhet och pedagogik. De finländska läroböckerna i religion förefaller, tydligare än i modersmålet och historia, vara faktaspäckade och konfessionella, de rikssvenska ger en bredare och mera lättfattlig bild av religionens och religionernas ställning i hela världen och i det privata och samhällsliga livet i dag. De finländska böckerna anknyter också bättre både till allmän historia och till kulturhistoria, och de går även in på teologiska frågor av allmänt intresse som Bibelns innehåll, uppkomst och tolkning samt liturgins och symbolernas innebörd. De rikssvenska läroböckerna upptar något fler vardagliga moralproblem och samlevnadsfrågor.

2.4 Samhällslära

Samhällslära blev i Sverige redan tidigare ett självständigt läroämne. Enligt de finländska läroplansgrunderna skall de obligatoriska kurserna i ämnet omfatta dels allmän samhällskunskap, dels ekonomikunskap. I de valfria kurserna behandlas juridik och Europeiska unionen. Vi skall här jämföra

detta föreskrivna lärostoff med innehållet i två rikssvenska läromedel, i *Reflex* på Gleerups (2004) som är en utvidgad A-kurs (A+) och i *Sambälle nu* på Natur och Kultur (2004). Den senare täcker de rikssvenska B- och C-kurserna. I vilken mån kunde dessa komma till användning även i de finlandssvenska gymnasierna, fastän dessa redan fått egna nya läroböcker för de viktigaste avsnitten.

Svaret blir: med stor tvekan, innehållet är så pass annorlunda disponerat. Den rikssvenska A-boken innehåller all dagliga juridiska frågor angående familj och köp, som det visserligen inte är ur vägen att läsa – den svenska lagstiftningen skiljer sig inte mycket från den finska i dessa avseenden – men som i Finland hör hemma i den särskilda lagkunskapen. Ekonomin behandlas i den rikssvenska A-boken i sin tur utförligare än vad den finländska kursen förutsätter. Boken innehåller rätt mycket om arbetsmarknader och privat ekonomi, medan den finländska kursen är mera inriktad på nationalekonomi, ekonomisk teori och internationell handel.

Natur och Kulturs *Sambälle nu* (B- och C-delen) är tematisk. Den innehåller *specialartiklar skrivna av olika författare* om ämnen som hälsa och arbetsliv, socialpolitik, de mänskliga rättigheterna, demokrati, hållbar utveckling och marknadsanalys och -strategi, frågor som i Finland kommer upp redan i kurs 1 eller (för de sista frågornas del) överhuvudtaget inte berörs. *Sambälle nu* är alltså användbar som bredvidläsning i Finland, men den kan knappast nyttjas som ordinarie lärobok. EU-kunskapen, som i Finland nu fått en helt egen kurs, kommer i Sverige upp bara i förbifarten, i historieundervisningen i anslutning till internationella relationer och i ekonomikunskapen i anslutning till utrikeshandeln. Måhända beror denna skillnad i behandlingen av EU på skillnader i inställning till unionen och euron, men det är att minnas att de svenska läroböckerna utgår från läroplanen från 2000 och att ämnet (också) i Finland är nytt.

2.5 Psykologi

Psykologi är ett populärt ämne i gymnasiet både i Finland och Sverige, och det är viktigt för de studerandes framtida yrken på många områden. Därför är det verkligen bekymmersamt att läroboksutbudet på svenska i ämnet i Finland under en lång följd av år varit föråldrat (närmare kap.4.1). Nu håller läget på att ljusna, men det hindrar oss inte att kasta en blick på utbudet i Sverige. Läroböckerna i psykologi är där nämligen helt annorlunda uppbyggda än i Finland. Kan detta ge undervisningen i de finlandssvenska gymnasierna något mervärde?

Liksom i de flesta övriga realämnen i gymnasieskolan Sverige är kursplanerna i psykologi uppbyggda så, att kurs A skall ge grundkunskaper och ett tillval av kurs B tematisk fördjupning. Det innebär att innehållet i A-kursen tidsmässigt motsvarar 2–2 ½ kurser i Finland. För innehållets del innebär det att en A-lärobok i psykologi i Sverige kommer att ta upp litet av varje, några grundläggande saker ur var

och en av de fem kurserna i Finland, också efter det att den första kursen i Finland har blivit obligatorisk. Att välja t.ex. Natur och Kulturs *Psykologi* (2003) av Martin Levander i stället för en finländsk lärobok skulle därför betyda att den studerande kan nyttja bara en liten del av denna för den kurs som han för tillfället skall studera. Väljer han flera fördjupade kurser, blir Levanders *Psykologi* igen alldeles för mager.

Levanders lärobok är nämligen, intressant nog, uppbyggd så att den utgår från en nyligen omdebatterad teori, Sigmund Freuds psykoanalys. Sedan tar den i historisk ordning upp andra teoriers perspektiv på människans själsliv: beteendevetenskapliga, kognitiva, biologiska (dvs. neurologi), sspersonlighetspsykologiska, utvecklingspsykologiska och emotionella, vilka visserligen motsvarar huvudtemana för varje kurs i Finland men i helt annan ordning. Dessutom medför särskiljandet av det biologiska perspektivet att en av huvudidéerna i den finländska läroplansreformen 2003 försvinner, nämligen den att man i stället för en särskild kurs i neurologi undersöker den neurologiska grunden för varje mentalt område vartefter det kommer upp.

Levanders psykologi kan alltså på sin höjd tjäna som en introduktion till, i nödfall också som en lättfattlig repetition av den finländska lärokursen. T.ex. så grundläggande psykologiska områden som perception och intelligens kommer upp först i temaläsningen i bokens andra del. Hela utvecklingspsykologin, som i Finland bildar kurs 2 och utgör grunden för t.ex. all fostran och vårdverksamhet, behandlas först det nästsista kapitlet i den levanderska lärobokens systematiska del.

I gengäld till dessa nästan brutala skillnader i uppläggning är Levanders psykologi pedagogiskt sett mycket tilltalande, nästan frestande tematiserad och åskådliggjord. Varje kapitel flankeras av en mer eller mindre surrealistisk, ibland av en klassisk och ofta av en sensuell teckning eller bild, som anspelar på kapitlets huvudtema och åtföljs en träffande bildtext. Varje kapitel avslutas med överkomliga läs- och diskussionstips.

En av de bästa sidorna hos de rikssvenska läroböckerna i psykologi är, liksom i filosofi (NOT), *förekomsten av samlingar av intressanta autentiska texter av kända vetenskapsmän på området*. Det handlar om förenklade essäer av typen Att tolka drömmar av Carl Gustav Jung, Förlust, sorg och depression av Jarl Jørstad, Adolf Hitlers barndom av Alice Miller och EQ-känslans intelligens av David Goleman. I Sverige har läroboksförlagen insett detsamma som i Danmark och England, nämligen att en text av en framstående forskare kan ge och framför allt intressera långt mer än torra andra hands sammanfattningar av metoder och rön. Båda typerna behövs, självfallet. Blåddringen i en psykologisk essäbok, *Texter i psykologi för kurs A och B* (2000) på samma förlag (Natur och Kultur) som grundboken ovan, förstärker därför intrycket av att de finlandssvenska (och varför inte också de finska) gymnasisterna skulle ha mest att hämta av de rikssvenska läroböckerna som bredvidläsning, eventuellt

som introduktion eller som senare påfyllning. Som grundböcker är de svårhanterliga på grund av den helt annorlunda uppläggningsen och den bristande motsvarigheten till de finländska gymnasiekurserna.

2.6 Matematik

Ett annat område än psykologi där den finlandssvenska lärobokssituationen länge varit bekymmersam är matematiken, mycket på grund av de minutiösa och tidsödande krav både författande och redigering av en läroboksserie för den långa matematiken i Finland ställer. Trots att produktionen enligt de nya läroplansgrunderna (2003) redan kommit halvvägs, får vi några år framåt finna oss i en eftersläpning på minst 1–2 år i förhållande till de finska läroboksserierna. Frågan huruvida vi i gymnasiet i Svenskfinland kunde ty oss till nyare rikssvenska böcker i matematik är därför här ännu mer befogad än i realämnen, där – psykologin undantagen – den inhemska situationen hittills ändå varit tillfredsställande. Vissa matematiklärare, t.ex. på Åland, har – av studentexamensresultaten att döma med god framgång – utnyttjat dem; på tvåspråkiga orter har man främst varit benägen att lappa på bristerna genom att ta till någon av de finska serierna.

För att få svar på den både pedagogiskt och språkligt viktiga frågan om de rikssvenska matematikböckernas användbarhet, skall här kort analyseras ett par delar av två rikssvenska serier, en äldre benämnd *Matematik från A till E*, kurs A på Natur och Kultur (2000/2005), och en yngre *Matematik tretusen*, kurs C och D, på samma förlag, samt – för att pröva den övre gränsen ytterligare E-boken ur Libers serie med samma namn som den förstnämnda (2002/2004). Eftersom den finländska lärokursen i lång matematik stuvades om ganska kraftigt 2003, jämförs de nämnda böckerna innehållsligt med den och inte med den påbörjade nya finlandssvenska serien. För metodikens del kastas samtidigt en blick på två nya finska serier. Den korta matematiken i Finland, som inte på samma sätt som den långa har utgjort något läroboksproblem, förbigås här, fastän avnämarna av rikssvenska läroböcker i den säkert kunde fler än i den långa.

Den rikssvenska A-boken i matematik skall alltså tidsmässigt motsvara ca två och en halv kurs i Finland, räknat från gymnasiet början. För den nya långa lärokursens del innebär detta att den borde behandla funktioner, ekvationer och ett ordentligt pensum geometri. A-boken i Libers serie innehåller en hel del av detta, men i stället för polynomfunktioner behandlas i den grunderna i statistik. För kurs 2 i Finland måste eleverna därför skaffa den rikssvenska C-boken, sedan i kurs 3 (geometri) gå tillbaka till A-boken, och därefter ännu spara A-boken för kurs 6, dit statistiken flyttats i de nya läroplansgrunderna i Finland!

Metodiskt finns det åtminstone två viktiga skillnader mellan rikssvenska och finländska läroböcker i matematik för gymnasiet. Den ena ligger i angreppssättet. Författarna till t.ex. Libers A-bok litar

tydligt inte mycket på kunskaperna från grundskolan, vilket delvis kan bero att gymnasieskolans matematik i Sverige är tänkt också för vuxna (i KOMVUX-systemet), som hunnit glömma grunderna. Den inleds med en ordentlig repetitionskurs i numerisk räkning (ända från de fyra enkla räknesätten!). För procenträkningens, algebrans och geometrins börjar den så gott som från början. De nya finländska läroböckerna i lång matematik startar i stället med en fördjupning av talbegreppet, dvs. med ett avsnitt teoretisk matematik.

Den andra skillnaden ligger i mängden och arten av övningsexempel. T.ex. visavi procenträkning del innehåller den rikssvenska A-boken nästan 200 övningsuppgifter (!), vilket huvudsakligen beror på att den börjar med att öva de olika problemställningarna efter skilt för sig. Först därefter går den över till lösning av procenttal med hjälp av ekvationer och blandade uppgifter (ca 70 stycken). Varje avsnitt börjar med några enkla bestämnings- eller huvudräkningsuppgifter, och mellan avsnitten ingår det också litet grundläggande ränteräkning. Den finska läroboken *Pyramidi 1*, som Schildts gett ut på svenska under namnet *Ellips*, går efter ett tiotal typexempel på olika slags procenträkningsuppgifter direkt på blandade problemlösningssuppgifter (sammanlagt trettio) av studentexamenskaraktär, vilka kräver slutledning i flera steg eller innehåller flera frågeställningar. Här finner man alltså vid sidan den utförliga repetitionen av grunderna samtidigt en betydligt mera praktisk inriktning i de rikssvenska böckerna.

En ofta ställd fråga är i vilken utsträckning de rikssvenska läroböckerna tar upp tillräckligt s.k. högre matematik, dvs. matematiska analys- och forskningsmetoder av den art som behövs i (teoretisk) ekonomi, teknik och fysik. Den kombinerade C- och D-boken i *Matematik 3000* på Natur och Kultur (2000/2005) innehåller både derivering (beräkning av förändringshastigheter) och integralkalkyl (beräkning arean av oregelbundna ytor), samt trigonometri och t.o.m. de trigonometriska funktionernas derivator (med hjälp av vilka man kan beräkna t.ex. extremvärden och variationer). Differentialkalkyl, som används bl.a. för att beräkna ökning och minskning av värden eller egenskaper över tid och som nu (också) hos oss hänskjutits till en fördjupad kurs, kommer först i E-boken. Däremot saknas i de rikssvenska läroböckerna tydligen vektorer och – underligt nog – också den viktiga brygga mellan geometri och algebra som skapas genom den analytiska geometrin. Jag har inte heller kunnat finna logaritmfunktioner (omvändningen till exponentialfunktioner). Fördjupad talteori finns, men inte logik och inte heller approximering med hjälp av numeriska och algebraiska metoder.

Sammanfattningsvis går alltså lärokursen och läroböckerna i lång matematik i Finland något längre i matematisk teori än de rikssvenska, och de innehåller också de för tekniken viktiga områdena vektorkalkyl och analytisk geometri. I stället repeterar de rikssvenska läroböckerna numerisk räkning, procenträkning och ekvationer (mycket) ordentligt, vilket självfallet är viktigt med tanke på vardagslivet. De övar också teorin mera än de finländska, och de skapar sannolikt

bättre förståelse för matematikens väsen och syfte genom historiska utblickar, t.ex. till Leibniz och Newtons insatser inom matematisk analys. Så som Matematik 3000 träffande uttrycker saken: upptäckterna av att man matematiskt (med grafer, siffror och symboler) utöver det statiska och det ändliga kan beskriva (beräkna) även det föränderliga och oändliga.

2.7 Fysik och kemi

Den finländska lärokursen i **fysik** består enligt den nya timfördelningen och läroplanen som av kap. 3.1 framgick av en obligatorisk och sju fördjupade kurser. Den obligatoriska kursen torde internationellt sett vara ganska unik; den utgör en orientering i fysikens värld, litet om den klassiska fysikens grundbegrepp jämte mätning och experimentalism, men de introducerar också i materiens och världsalltets byggnad (t.o.m. i de fyra grundkrafterna), energi och strålning, dvs. kursen tar upp sådana frågor som alltid fascinerat människan och i och med naturvetenskapernas utveckling format och förändrat hennes världsbild.

De rikssvenska läroböckerna i fysik är inte lätta att applicera på den nämnda finländska obligatoriska kursen, ifall att någon i de finlandssvenska gymnasierna skulle vilja använda dem. T.ex. Bonniers Heureka, A-boken, tar visserligen i början upp litet om människans världsbild och om fysiken som vetenskap, men vad de nämnda grundbegreppen (kraft, rörelse mm.) beträffar, utgör den en grundligare introduktion i klassisk mekanik och motsvarar sålunda mera delar av innehållet i den finländska tredje och fjärde kursen, tyvärr dock utan att vara kongruent med någondera. A-bokens innehåll fylls nämligen på i B-boken, bl.a. med det som saknades i den rikssvenska lärokursen i matematik, nämligen med vektorlära. Därtill behandlar den rikssvenska A-boken optik, energi- och värme samt elektricitetslära, dvs. (delar av) de finländska kurserna 2, 3 och 6.

Såväl vågrörelserna allmänt taget som ljuset och elektricitetsläran kompletteras och fördjupas i den rikssvenska B-boken. Dess senare avsnitt behandlar modern fysik (relativitet, atomlära, partikelfysik, strålning och universum) ungefär i samma omfattning som de finländska läroböckerna (t.ex. Otavas *Fotoni*) på inemot 200 sidor. Det är svårt att utan en detaljanalys säga vilketdera landets fysikböcker som går djupare. De finländska förefaller att innehålla mera om atomkraftverk, molekylär fysik och strålning, medan den rikssvenska B-böckerna offrar ett kapitel på universum, som i Finland tagits upp redan i kurs 1. Liksom i matematik innehåller den analyserade rikssvenska läroboken i fysik mer räkneuppgifter, medan texten förefaller mer allmänt hållen än i de finska. Den finska texten verkar svårare, mera vetenskaplig.

Det är inte omöjligt att de finlandssvenska gymnasister som studerar lång fysik på allvar, dvs. alla fördjupade kurser, skulle kunna klara sig rätt så väl med en rikssvensk lärobok av Heureka's klass, bara

de skaffar båda delarna av den på en gång, så de kan surfa mellan böckerna i enlighet med den finländska kursdispositionen. En sådan lösning kan bli aktuell, om inte den finlandssvenska läroboksserien i fysik (se kap. 3.1) med det snaraste uppdateras. Heureka's text är nämligen nästan tio år färskare än de finska lärobokstexter som Folke Junger översatt och bearbetat.

De finländska och rikssvenska läroböckerna i **kemi** står inte så långt ifrån varandra som man kunde befara på grund av den ganska radikala förändring som skedde i den finländska läroplanen 2003 när den organiska kemien placerades först, i den obligatoriska kursen tillsammans med en introduktion i kemiska metoder. Båda börjar ändå med en inblick i materiens struktur, men de rikssvenska, t.ex. *Modell och verklighet* (Natur och Kultur 200/2005) och *Kemiboken* (Liber 2005) går först vidare på den linjen (atomer, molekyler, bindningar) och kommer senare via syror och baser över till den organiska kemi. De avsnitt om t.ex. redoxreaktioner och lösningar som finns i kurs 1 i Finland kommer dock emot redan i A-böckerna även i Sverige, fastän i annan ordning, men de innehåller därtill en hel del om elektrokemi och energi, som i Finland nu behandlas först i kurs 3 och 4 (i motsatt ordning). Det förefaller som om de finländska kurserna i detta fall skulle vara uppbyggda mera enligt spiralprincipen – litet i början och sedan mera i de fördjupade kurserna – medan de innehåller i de rikssvenska läroböckerna utgör en klarare disponerad helhet, från atomerna till kolföreningar.

Två egenheter i matematiken och fysiken i Sverige går igen även i kemien: anknytningarna till kemins historia och till vardagslivet och samhället. Kapitlet om lösningar i *Modell och verklighet* heter fyndigt en titt i kemikalieförrådet och ger t.ex. en översikt av salter i vardagslivet. Också avsnitten om den organiska kemien, t.ex. om karbonylföreningar (bl.a. fetter) och kolhydrater kan gott läsas av en lekman (om man hoppar över bindningsschemorna). Den nyare *Kemiboken* berättar i kapitlet om organisk kemi bl.a. om olja och bensin, vilket man inte kan finna i *Kemisten*. Redan *Kemisten 1* i Finland är, trots ambitionen av vara allmänbildande, väldigt inriktad på de organiska ämnens struktur med långa och komplicerade molekylkedjor. Också i ett så pass inbjudande pass som Organiska ämnen omkring oss (*Kemisten 1*, s. 44 f), som berör väl kända ämnen som alkohol, sötningsmedel och proteiner (uppbyggda av aminosyror), är den bemängd med kemisk fackterminologi, som gör den svåräst för en lekman.

2.8 Biologi

En jämförelse av de rikssvenska och finländska (inklusive finlandssvenska, se ovan kap. 3.1) läroböckerna i biologi visar liksom i de föregående läroämnena att *problemen* vid en tänkt användning av

de förstnämnda i Finland inte uppstår så mycket i substans som *i disposition*. De rikssvenska A-böckerna i biologi är liksom i fysik och kemi ett slags allt omfattande grundböcker, medan de finländska i enlighet med kurserna är tematiskt uppdelade i flera volymer. Både Gleerups något äldre *Biologi A* (2000) och Libers *Biologi med naturkunskap* (2005) innehåller grunderna i ekologi och evolution, genetik och miljölära (hållbar utveckling) och sålunda det mesta av de finländska kurserna 1–3 och därtill litet etologi (som nu utgått ur den finländska läroplanen). I dem finns t.o.m. lite om genteknik, dvs. avsnitt av kurs 5 i Finland, men inte människans anatomi, som i Sverige behandlas i skilda läroböcker.

Kan man då inte tänka sig att en finlandssvensk gymnasist genom att skaffa sig Libers A-bok för 689 kronor, dvs. för drygt 70 euro, skulle få ungefär samma innehåll som genom att köpa tre böcker av Söderströms Bios-serie (2005, från WSOY:s serie 2004 med samma namn) för sammanlagt ungefär samma pris (ev. rabatter eller försändelsepris icke medtagna). Svaret beror dels på hur mycket som skulle komma att saknas av innehållspunkterna i de finländska kurserna (eftersom de rikssvenska 300 sidorna knappast kan innehålla lika mycket information som de drygt 400 finländska; Bios har dessutom något ordrikare spalter), dels på böckernas åskådlighet, aktualitet och aktiveringsförmåga, dvs. på det pedagogiska greppet i dem.

Låt oss för få ett konkret svar på frågan ta en titt på hur den för allmänbildningen synnerligen viktiga miljöbiologin behandlas i *Biologi med naturkunskap A* (BNA) respektive i Bios 3, vilka i ålder är jämförbara med varandra. Tittar man på en enskild företeelse, t.ex. på övergödningen av vattendragen, verkar böckerna relativt likartade. Vardera behandlar eutrofieringens uppkomst, det gemensamma innanhavet Östersjöns tillstånd samt avloppsrening. Läroböckerna skiljer sig av naturliga skäl något från varandra genom att *BNA* tar upp övergödningens inverkan på det för Sydsverige viktiga torskfisket, medan *Bios* tar fram de otaliga finländska sjöarnas känslighet för eutrofiering och försurning. *Bios* är något åskådligare: den har fler bilder, kartor och scheman, t.ex. över avloppsreningsprocessen. Innehållsligt betonar den bättre betydelsen av minskad belastning vid sidan av reningen. Dylika skillnader är kanske dock försumbara, dvs. de kan lätt kompenseras av läraren i undervisningen.

Tack vare tematiseringen kan emellertid *Bios* ta ett betydligt mångsidigare och djupare grepp på hela ämnesområdet: den behandlar bättre sambanden med ekosystemen och den berör forskningen på området. T.ex. den biologiska mångfalden (biodiversiteten) behandlas i Bios på över 40 sidor mot bara drygt 10 i BNA. Bios innehåller därtill ett kapitel om urban ekologi, som saknas i BNA, och diskussionen om vad vi kan göra för att motverka miljöförstörelsen blir grundligare och utförligare genom att den förs i helt avsnitt (Ekologiskt hållbar framtid). Åtgärder knyts i BNA i stället kort till utredningen av varje företeelse.

Ätminstone för miljölärans del ger alltså den separata finländska läroboken mera och kan därför knappast undvaras. Däremot är avsnitten om genetik, både om cellernas byggnad och ärftligheten och om

modern genteknik, till sakinnehållet ganska lika varandra, kanske dock så att Bios är ett strå vassare visavi illustrationer och scheman. Båda innehåller historiska utblickar, sammanfattningar, och repetitionsfrågor, Bios därtill laborationsuppgifter. Eftersom fenomenen är något olika framställda – den finländska texten är något mera detaljerad, den rikssvenska mera förklarande – skulle böckerna (också) i detta fall *snarare kunna komplettera än ersätta varandra*.

2.9 Geografi

Geografin är det läroämne vars innehåll i de rikssvenska och finländska gymnasierna går lättast att jämföra med varandra, därför att gymnasielärokurserna i vardera landet kan sammanfattas i två huvudkurser, (*allmän*) *naturgeografi* och *kulturgeografi*. De två områden som gjorts till egna fördjupade kurser i Finland är utlöpare av dem: risk- eller shazardgeografin av naturgeografin och områdesgeografin inklusive geografiska informationssystem (GIS) av kulturgeografin och kartografin. Ett annat skäl till jämförbarheten i geografin är, liksom för vissa andra ämnen del, att också de finländska förlagen gått in för en sammanslagen lärobok av de två obligatoriska kurserna kring de nämnda huvudtemana. Detta gör att de kommer de rikssvenska A-böckerna ganska nära, både till innehåll och omfång. Den rikssvenska B-kursen, som är kortare (bara 50 studiepoäng), behandlar mestadels områdesgeografi samt turism och resor, vilket i stort sett motsvarar den finländska fjärde kursen.

Det är relativt lätt att redan av huvudrubrikerna se att läroböckerna (och lärokurserna) visavi natur- och kulturgeografin faktiskt *ganska långt motsvarar varandra*. Naturgeografin handlar i vardera landet, efter en introduktion om ”den blå planeten” och i kartografi, kort sagt om litosfären, hydrosfären och atmosfären och om samverkan mellan företeelserna i dem. I kulturgeografin undersöks bl.a. befolkning, näringsliv, och jordens energitillgångar. Huvudskillnaden ligger i den igen i dispositionen. De kulturgeografiska kapitlen kommer åtminstone i Almqvist & Wiksells A-del dels före (jordens befolkning), dels efter naturgeografin (näringsliv och energifrågor). Hazardfrågorna kommer i den rikssvenska läroboken fram i texten i respektive sammanhang, de har inte gjorts till ett särskilt ämnesområde som i Finland (NOT). Sakfrågorna anknyter i vardera landet på viktiga punkter självfallet även till nationella omständigheter, t.ex. när det gäller naturtillgångar och energifrågor, kanske dock så, att de finländska, intressant nog, förefaller mindre nationella och mera globalt-teoretiska (se exemplen nedan). Också *de rikssvenska lärobokstexterna i geografi är ofta är livfullare och mer konkreta, de finländska i stället mera täckande* och därför ofta mera abstrakta. Om detta intryck är riktig, borde det kunna ge **min**pulser till förbättringar på vardera sidan.

2.10 Sammanfattning

Av jämförelsen mellan de rikssvenska och finländska läromedlen framgår att det största problemet i det händelse man vill använda rikssvenska läroböcker i de finlandssvenska gymnasierna direkt som kursböcker för eleverna den olika uppläggnings /dispositionen av innehållet. Ju friare ämnet är till sin karaktär, desto större tycks divergensen kunna vara, t.ex. i modersmål, religion, psykologi och historia, dvs. i humanistiska ämnen. I det sistnämnda fallet beror skillnaden huvudsakligen på den breda tematiseringen i Finland, medan de rikssvenska läroböckerna är dels kronologiska (A-böckerna), dels tematiserade (B- och C-böckerna) i smala längdsnitt (t.ex. klädmodets utveckling). I matematik och naturvetenskaperna är innehållet mera snarlikt, men den skillnaden att matematiken i Sverige, dels längre tillbaka och tar bom grundläggande färdigheter, dels är mera praktiskt inriktade. Närmast varandra kommer läroböckerna i biologi och geografi, men också är olika ämnesområden varvade med andra på ett annat sätt, t.ex. så att natur- och kulturgeografi delvis går in i varandra.

Kunskapsmässigt sätt får man det intrycket att de finländska lärobokstexterna ofta är mera teoretiska och abstrakta de rikssvenska i synnerhet i vissa ämnen ganska konkreta och därför mera lättlästa. Några avgörande i skillnader i faktamängd kan man dock inte se direkt, åtminstone inte utan en ingående innehållsanalys. Till layouten är de nyaste finländska läromedlen minst lika påkostade som de rikssvenska, pedagogiskt finns det kanske litet mera sammanfattningar och

övningsuppgifter i de rikssvenska, som gör det lättare att ta till sig texten. Här är dock den individuella skillnaden mellan läroboksserierna mycket stor också inom länderna.

Ett positivt drag hos *de rikssvenska läromedlen är i vissa fall reflekterande lärdomshistoriska utvecklingar* av den typ, som finns först i de allra nyaste finländska, t.ex. i fysik. Ett annan förtjänst är den *autentiska essäer* som i Sverige införts i t.ex. filosofi och psykologi, också om de utdrag som valts ofta är ganska publikfriande, alldagliga, föga vetenskapliga av den typ som man måste kunna ta till sig på högskolenivå och varför inte i understreckare i stora dagstidningar eller i tidskrifter av typen National Geographic eller Illustrerad vetenskap. Här skulle det enligt min mening finnas ett fruktbart område att utveckla i Finland, dvs. att lära eleverna att läsa andra och mera nyanserade texter än traditionella lärobokstexter. Modersmålsämnet kan inte ensamt svara för denna genre, det måste koncentrera sig på skönlitterära och allmänt argumenterande samhälliga texter.

Fyra praktiska slutsatser av ovan stående blir:

- 1) Det är skäl för förlagen och gymnasier i Svenskfinland att huvudsakligen hålla fast vid den linje som hittills isutkristallerat sig, nämligen att antingen a) skraddarsy (låta författa) egna läroböcker, om lämpliga författare kan uppbringas och lösgöras eller b) låta översätta och eventuellt vid behov bearbeta nya och goda finska serier. I det sistnämnda avseendet kunde valet av finsk förlaga kanske bli mera överlagt och ibland också den språkliga genomarbetningen av översättningarna bättre. Språkligt dåliga kan man dock i ingen händelse påstå att de översatta (moderna) läroböckerna är: det finns en upphovsrättslig och etisk gräns för hur långt översättningen utan ingående och tidskrävande konsultationer kan och får fjärras från ursprungstexten.
- 2) De sfinlandsvenska ämneslärarna skulle i flera avseenden ha stor nytta av att läsa och ingående studera de rikssvenska läromedlen i sitt eller sina ämnen, lika väl som de finska. Där finns annorlunda grepp, bilder och övningar, som kan ge dem stimulerande impulser för undervisningen.
- 3) Också eleverna i de finlandssvenska gymnasier borde som bredvidläsning ges tillgång till inte bara en utan flera rikssvenska läromedelsserier i de olika ämnena. Gymnasier borde med andra ord till sitt handbibliotek få / skaffa / låna dem och hålla sig ajour med utvecklingen, så att eleverna t.ex. på håltimmar, eventuellt som nattlån och veckoslutslån, skulle kunna titta på dem och läsa lämpliga avsnitt, som de för närvarande behöver. Detta skulle främja den språkliga stimulansen från rikssvenskan som efterlysts.

- 4) Mycket mera tid och resurser borde – som också Staffan Selander (2006) hävdade i sin utredning om grundskolans läroböcker i Finland - anslås för läromedelsforskning och .utveckling, både jämförande analyser av läromedlen i olika länder och pedagogisk forskning och reflektion kring hur lärobokstexter och innehåll skall läggas upp, formuleras och omges med övningar, utblickar och illustrationer. Detta är en förlagsangelägenhet men också en central uppgift lärarutbildningen och den ämnesdidaktiska forskningen.

3.3 Tillgången på elektroniska läromedel

I samband med genomgående av läromedlen i språk ovan i kap 3.1 framkom det framför allt finskundervisningen men också vissa korta språk i gymnasiet är förfördelade när det gäller tillgången på auditivt och visuellt material som dels skulle ansluta sig direkt till de tryckta läroböckerna i fråga, dels bestå av fristående övnings- och repetitionsmaterial. Kontrasten är stor om jämför med de stora världsspråken engelska, tyska och franska, men finskan är också klart i underläge gentemot svenska i finska skolor. Bristen på illustrations- och övningsmaterial gäller i viss mån också många av de serier som översatts från finskan för matematikens och realämnenas behov – inte själva böckerna, utan det elektroniska tilläggsmaterial som förlagen, för gymnasiets del, främst WSOY, håller på att bygga upp på sina webbsidor. De rikssvenska förlagen erbjuder också ut en hel del dylikt material, men det har två begränsningar: dels densamma som visavi de ordinarie läroböckerna att de inte vill passa in i de finländska läroplanerna, dels att de inte är alldeles lättillgängliga, oftast belagda med accessavgifter och i första hand reserverade för dem som också skaffar ifrågavarande förlags tryckta läromedel.

På grund av att flerforms- och distansstudierna de senaste åren varit mycket på tapeten i Svenskfinland i skall här gå igenom det förefintliga nya elektroniska utbudet i några avseenden, och därefter kort antyda några problem som har både med produktionen och användningen av materialet att göra. Användningen av materialet berörs också i kap. 6 i anslutning till samarbetet mellan olika skolformer på det andra stadiet.

Det elektroniska materialet kan grupperas i åtminstone tre olika slag:

- 1) De s.k. distanskurser som Utbildningsstyrelsen i samband med det finska distansgymnasiet (etälukio) började bygga upp i samarbete med den finska sidan på rundradion redan i mitten på 1990-talet och som sedan tekomplettrades med separat produktion på svenska i samarbete med vuxengymnasierna och med resurscentret Dusör i Vasa,
- 2) elektroniskt stöd- och tilläggsmaterial till de tryckta läromedlen som de största kommersiella förlagen både i Finland och Sverige marknadsför, samt
- 3) kortare s.k. lärobjekt av varierande slag, som såväl Utbildningsstyrelsen som flera privata förlag börjat tillhandahålla på sina webbsidor.

Om man vill tillkommer ännu en fjärde typ, nämligen undervisningsmaterial som den finska rundradion och Sveriges television håller öppet i anslutning till sina publika kanaler eller säljer i anslutning till vissa

program. Denna sida har för närvarande gått in i ett nytt skede i och med att Utbildningsstyrelsen och Rundradion både på den finska och svenska sidan slutit långa ramavtal om produktion av undervisningsmaterial.

Vi skall titta litet närmare på dessa sektorer, en åt gången, men först diskutera ett par principfrågor

4.3.1 Två principfrågor

Tillkomsten av distans- och flerformsundervisningen i Finland både på finska och svenska har behandlats koncist i läroplansguiden för gymnasiet (UBS 2004, s. 104–111) och behöver därför inte upprepas här. Två principfrågor måste ändå utredas, innan vi granskar det nu tillgängliga materialet och utvecklingen av det litet närmare: 1) Varför har inte det finska distanskursmaterialet översatts till svenska på samma sätt många tryckta läroböcker? och 2) Vilken form skall ett funktionsdugligt elektroniskt material för gymnasiestudierna ha? Skall det bestå av självständiga kurser med allt det behövliga materialet på nätet, eller skall det utgöra ett komplement till läroböckerna?

Den första frågan är ganska lätt att besvara. Att de finska kurserna inte översatts beror delvis på att sådan inte från början beaktades i kostnader, delvis på att det materialet ingick i ett stora paket, som utöver webbsidorna – som ofta bara bestod av ett batteri övningar på ljudband (C-kassetter), televisionens finska distansgymnasieprogram och dessutom radiointervjuer med experter på olika kunskapsområden. Det finska distansgymnasiet innehåller ganska litet språkkurser, emedan Rundradion tillhandahåller sådana skilt och det finns en uppsjö av dem i handeln. Så småningom kom den finska produktionen att avlänkas från UBS till de s.k. vuxengymnasier, t.ex. Isonetti i östra Finland. Dessa kunde organisera distansundervisningen med hjälp av EU-medel, en finansieringskälla som inte gick att använda för den svenska verksamheten, emedan den var bunden till regionala EU-projekt.

Av dessa skäl beslöt Utbildningsstyrelsen att i stället börja bygga upp en egen produktion på svenska med hjälp av de budgetmedel som fanns tillgå för s.k. läromedel med liten spridning. Arbetet gick hand i hand med utvecklingen av den s.k. virtualeskolan, via vilken läroanstalterna och deras huvudmän på ansökan beviljades extra statsbidrag både för utrustning och metodutveckling. Projektet stöddes med fortbildningsprogram.

Den andra frågan är mera intrikat. Gymnasiets kurser är numera, särskilt efter läroplansreformen 2003, så kompakta att det inte finns mycket utrymme för tillägg av olika slag. De tryckta läromedlen så pass innehållsriga och mångsidiga, att ett e-material som ens delvis skulle kunna ersätta dem, skulle kräva oerhört mycket arbete, både person- och penningresurser. Däremot har ett elektroniskt material åtminstone fyra viktiga funktioner, som gör att de gott kan komplettera läroböckerna: a) det kan

strukturera upp innehållet och på lämpliga punkter fylla på med övningar t.ex. för vissa elevkategorier, som det tryckta läromedlet inte beaktat, b) man kan skapa interaktiva övningar, som vid självstudier i viss mån men ingalunda helt kan ersätta interaktionen mellan lärare och elev i klass, c) man kan länka materialet utåt åtminstone till öppna informationskällor, samt d) det (med vissa förbehåll) trots allt är lättare att hålla ett elektroniskt material tidsenligt än ett tryckt. Av dessa skäl beslöt Utbildningsstyrelsen att låta utarbeta de svenska distanskurserna på Edu.fi-portalen (och Dusör) utifrån de gängse tryckta läromedlen, som ett entkomplet till dem för flerformsstudier, inte som självständiga läromedel. Någon fördel åt något av de privata förlagen gavs knappast, eftersom det i de flesta fallen finns bara en svensk huvudserie att tillgå, snarare stöder kopplingen av distanskurserna till läroböckerna den tryckta produktionen

3.4.2 Produktionsläget

Under åren 2000–2003 producerades i samarbete med Dusör största delen av de obligatoriska gymnasiekurserna enligt ovan nämnda principer. Därefter påbörjades produktion av de fördjupade kurserna i matematik och olika realämnen för att ge de svenska gymnasisterna ett något bättre utgångsläge inför studentexamen i den händelse att de tryckta läromedlen inte skulle hinna översättas i tillräckligt snabb takt. (Vid utarbetande av distanskurserna kunde innehållet i dem förutses tack vare den finska upplagan.) Liksom på den finska sidan utarbetades för språkens del distanskurser till en början bara i engelska och finska, med hänvisning till förekomsten av av-material i handeln också för självstudiet i olika främmande språk.

Produktionsordningen styrdes av att Vasa svenska aftonläroverk, där de flesta författarna i början fanns, behövde materialet för sina vuxna studerande, vilka fr.o.m. år 2003 tvingades studera minst hälften av kurserna på distans. Fr.o.m. år 2005 påbörjades produktion också i de kortare främmande språken, först tyska och franska. emedan det visade sig finnas ett behov i de fall där de studerande antingen i de inledande eller högsta kurserna (som inte kan vara gemensamma för studerande av B2 och B2-lärokurs) är få. Samtidigt inleddes produktion av fullständiga kursserier i spanska och ryska, vartefter läroboksläget i dessa språk klarnade. Jämsides med detta arbete på nya kurser vidtog uppdateringen av de gamla enligt grunderna av år 2003.

För närvarande finns det på detta sätt tillgängligt på nätet över 50 gymnasiekurser på svenska i Finland. En del av dem följer dock fortfarande (liksom på den finska sidan) grunderna av år 1994. Sämst är situationen liksom för böckernas del i lång matematik, där kurserna 8–10 fortfarande saknas, samt i finska, där bara en par kurs omarbetats enligt den nya läroplanen, och kursserien inte heller annars är fullständig. Som i anslutning genomgången av lärobokssituationen i kap.4.1 ovan

konstaterades, skulle just i finska nätproduktionen kunna vara ett sätt att råda bot på de olika behoven. Produktionen av en serie i modersmålsinriktad finska har börjat, men det skulle också behövas en i B-finska, som kunde vara ganska självständig. I fysik och i de fördjupade kurserna i kemi har hittills inga distanskurser utarbetats. I dem borde förhållandet mellan teori och laborationer först klarläggas.

Fysiken för oss in på en diskussion av s.k. läroobjekt. Just de naturvetenskapliga ämnena skulle lämpa sig bra för sådana. Man kan med datorns åskådliggöra och simulera processer i naturen, och den är som bekant nuförtiden ett oundgängligt redskap såväl i fysikalisk forskning som i industrin. Att göra sådan program, som innehåller animationer och samtidigt är interaktiva med mätapparater och med användarna är emellertid både komplicerat och dyrt. Det inte lätt att i Svenskfinland finna konstruktörer och resurser för sådana. Därför skulle det just i naturvetenskaperna antagligen vara enklare och förmånligare att köpa programvara från Sverige och disponera det så att passar de finländska kurser. Också det förutsätter en innehållsanalys av de rikssvenska förlagens material, i stil med den analys som gjordes ovan i kap. 4.2 av det tryckta materialet.

När det gäller de privata finska förlagens produktion, finns det knappast andra möjligheter än att vänta och se vad WSOY ger ut på sin portal. (Otava har beslutat att tillsvidare inte producera elektroniskt material för gymnasiet). En grupp lärare eller andra ämnesexperter borde följa med den produktionen och för de finlandssvenska förlagen eller Utbildningsstyrelsen föreslå översättning av lämpliga program. När de kafinlandssvenska förlagen tar sina optioner hos de finska på de tryckta bokserierna, borde de samtidigt köpa rätten att översätta kommande nätmaterial, så långt det kan överblickas. Denna möjlighet har nu kommit i ett nytt ljus i och med Svenska kulturfondens planer att tillsammans med förlagen bilda ett konsortium. Också Utbildningsstyrelsens och rundradions avtal om gemensam utveckling av en ny webbportal i stället för den gamla veta.fi-portalen kan kanske på lämpliga punkter tjäna även gymnasieundervisningen, t.ex. i de fall där man skulle behöver ta över material från Sveriges levisions- och tv-kanaler (UR) eller utnyttja rundradions nya elektroniska arkiv.

3.3 Något om användningen av det elektroniska materialet

Ur skolornas och studiernas synvinkel skulle det vara till fördel om läromedelsproduktionen så långt som möjligt skulle kunna ses som helhet, så att tryckt och elektroniskt material stöda varandra och hela kurser på nätet kan kompletteras med läroobjekt, filmer, esitelvisionsprogram och ljusmaterial. Ersättandet av analog teknik med digital möjliggör småningom sådan samverkan. Eftersom det är dyrt och mödosamt att producera och kombinera material av detta slag, förutsätter det samverkan mellan olika producenter och finansiärer av det slag som nu påbörjats. För att lärarna skall anamma det, krävs det också fortbildning, inte bara teknisk, utan också didaktisk. Lärarna måste kunna överblicka det

material som finns och ta in dem på ett ändamålsenligt sätt i sina kurser, så att innehållet inte fragmentiseras, vilket är en risk med elektroniskt material redan i sig. I skolan kan användningen av material i princip ske på två olika sätt, antingen som datorstöd i närundervisning eller som elevmaterial i flerforms- och distansstudier. Ju självständigare de studerande skall arbeta med det, desto bättre måste det vara strukturerat och desto mera genomtänkt måste interaktiva övningar vara. S.k. programmerad undervisning med facit är svårt, därför att människan är kreativ till sin natur och alla de lösningar en elev gör, riktiga eller felaktiga t.ex. i matematik eller i språk, är ytterst svåra att förutse.Handledningen av dem kan mekaniseras bara i vissa fall. Därför kan inte heller datorn ersätta läraren annat än till vissa delar. Däremot kan de studerade lära sig att söka information på nätet och lära sig att utnyttja datorns förmåga att spara och bearbeta också stora mängder av information.